

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Maruša Bulajič

**NEPRAVIČNOST RAZDELITVE DOHODKA :
PRIMER BRAZILIJE**

Diplomsko delo

LJUBLJANA 2007

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Maruša Bulajič

Mentorica: izr. prof. dr. Maja Bučar

NEPRAVIČNOST RAZDELITVE DOHODKA:
PRIMER BRAZILIJE

Diplomsko delo

LJUBLJANA 2007

NEPRAVIČNOST RAZDELITVE DOHODKA: PRIMER BRAZILJE

Vse države stremijo k čim boljšemu gospodarskemu razvoju, pri uresničevanju tega pa se vsaka sooča z določenimi prednostmi in omejitvami. V preučevanju dejavnikov gospodarskega razvoja je bila razdelitev dohodka dolgo časa zapostavljena, saj so nanjo gledali kot na stransko posledico razvoja in ne kot na njegov pomemben sestavni del. Novejše teorije vendarle poudarjajo, da razdelitev dohodka pomembno vpliva na gospodarski razvoj. Še posebej izpostavljajo negativen vpliv neenakomerne razdelitve dohodka, kar obravnavam v diplomskem delu. Neenakomerna razdelitev dohodka je značilna za vse države, vendar je še posebej očitna v državah v razvoju. V diplomskem delu preučujem pomen razdelitve dohodka v Braziliji, za katero je značilna zelo visoka dohodkovna neenakost. Brazilija je dolgo časa veljala za eno najbolj obetajočih držav v razvoju, visoka pričakovanja pa so zatrli slabi rezultati in počasen napredek. V diplomskem delu zatorej raziskujem, kako je v Braziliji sploh prišlo do velikega razmaka med bogatimi in revnimi, kaj je bilo v državi storjenega v smeri zmanjševanja dohodkovne neenakosti ter kako neenaka razdelitev dohodka vpliva na njen gospodarski razvoj.

Ključne besede: *razdelitev dohodka, neenakost, gospodarska rast, razvoj, Brazilija.*

INEQUITY OF INCOME DISTRIBUTION: THE CASE OF BRAZIL

Every country in the world strives towards good economic growth and development. In this process, countries are faced with specific advantages and obstacles. Income distribution has long been neglected in the theories of economic growth, because it has been considered merely as a side effect of growth and not its important integral part. Newer findings, on the other hand, do emphasize the important impact of income distribution on economic development, especially the negative impact of unequal distribution, as presented in the thesis. Unequal income distribution is to some extent present in all countries, but is especially typical for developing countries. In the thesis, I present the significance of income distribution in Brazil, since it is a country with the highest income discrepancies in the world. For a long time Brazil was considered one of the most promising developing countries, but such high expectations were halted by poor economic results and slow progress. Hence, I look for historic reasons for high level of income inequalities in Brazil; what has been done in Brazil to reduce income inequality; and how unequal income distribution affects Brazil's current economic development.

Key words: *income distribution, inequality, economic growth, development, Brazil.*

KAZALO

SEZNAM KRATIC	6
SEZNAM TABEL IN GRAFOV	7
1. UVOD	8
2. TEORIJE RAZDELITVE DOHODKA	10
2.1 Vpliv gospodarskega razvoja na razdelitev dohodka	12
2.1.1 Nekateri vzroki za neenakosti v razdelitvi dohodka	13
2.2 Vpliv razdelitve dohodka na gospodarski razvoj	15
2.2.1 Procesi politične ekonomije	16
2.2.2 Nepravilnosti trga kapitala	16
2.2.3 Družbeni konflikti	17
2.3 Zaključni komentar	17
3. BRAZILIJA	18
4. ZGODOVINSKI RAZLOGI ZA DOHODKOVNO NEENAKOST	22
4.1 Kolonizacija	22
4.2 Lastnosti območja: obdarjenost z naravnimi viri	24
4.3 Utrditev položaja elit	26
4.4 Ekonomski položaj Brazilije v svetu	27
4.5 Avtoritaren politični sistem	29
4.6 Ohranitev institucij	29
5. SPREMEMBE V 20. STOLETJU	31
5.1 Zapuščina Getulia Vargasa	32
5.2 Odsotnost levice	33
6. NEKATERE STRATEGIJE ZMANJŠEVANJA	
DOHODKOVNE NEENAKOSTI	35
6.1 Zemljiške reforme	38
6.2 Izobraževanje	41
6.3 Zdravstvo	44
6.4 Drugi programi	45
6.4.1 Neposredno vladno poseganje v zviševanje plač	45
6.4.2 Načrtovana rast geografskih regij ali sektorjev	45
6.4.3 <i>Bolsa Familia</i>	46
6.4.4 <i>Fome Zero</i>	47

6.4.5 <i>Programa Nacional de Estímulo ao Primeiro Emprego</i>	47
6.5 Težave v izvajanju	47
7. VPLIV RAZDELITVE DOHODKA V BRAZILIJ NA NJEN GOSPODARSKI RAZVOJ	50
7.1 Tekoča gospodarska politika	51
7.2 Nepravilnosti trga kapitala v Braziliji	52
7.3 Družbeni konflikti v Braziliji	53
8. SKLEP	54
9. VIRI	58

SEZNAM KRATIC

BDP	Bruto domači proizvod
BRIC	Brazil, Russia, India and China (<i>sl.</i> Brazilija, Rusija, Indija in Kitajska)
BND	Bruto nacionalni dohodek
BNP	Bruto nacionalni proizvod
CIA	Central Intelligence Agency (<i>sl.</i> Osrednja obveščevalna agencija)
DFID	The Department for International Development (<i>sl.</i> Oddelek za mednarodni razvoj)
DVR	Države v razvoju
FUNDEF	Fundo Para Manutenção e Desenvolvimento do Ensino Fundamental e Valorização do Magisterio (<i>sl.</i> Sklad za ohranjanje in razvoj osnovne izobrazbe ter razvoj poklica profesorjev)
HDI	Human Development Index (<i>sl.</i> Indeks človekovega razvoja)
IMF	International Monetary Fund (<i>sl.</i> Mednarodni denarni sklad)
INAMPS	Instituto Nacional de Assistência Médica da Previdência Social (<i>sl.</i> Nacionalni inštitut za medicinsko pomoč in socialno varnost)
INCRA	Instituto Nacional de Colonização e Reforma Agraria (<i>sl.</i> Inštitut za agrarne reforme)
MDS	Mednarodni denarni sklad
MST	Movimento dos Trabalhadores Rurais Sem Terra (<i>sl.</i> Gibanje kmetov brez zemlje)
OECD	Organization for Economic Cooperation and Development (<i>sl.</i> Organizacija za ekonomsko sodelovanje in razvoj)
OZN	Organizacija združenih narodov
PT	Partido dos Trabalhadores (<i>sl.</i> Delavska stranka)
SB	Svetovna Banka
SUS	Sistema Unico de Saude (<i>sl.</i> Enotni zdravstveni sistem)
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (<i>sl.</i> Organizacije Združenih Narodov za izobraževanje, znanost in kulturo)
UNDP	United Nations Development Programme (<i>sl.</i> Razvojni program Združenih narodov)
ZDA	Združene države Amerike

SEZNAM TABEL

Tabela 3.1: Predstavitev Brazilije – izbrani podatki	19
Tabela 3.2: Razdelitev dohodka v Braziliji	20
Tabela 6.4.2.1: Izbrani družbeni kazalci v brazilskih regijah, 2001	46

SEZNAM GRAFOV

Graf 6.1: Izbrani programi, ki jih financira država – odstotek javnih izdatkov, ki dosežejo petino najnižje in najvišje dohodkovne skupine	36
Graf 6.2: Financiranje socialnega programa, 2002 (v odstotkih BDP)	37
Graf 6.2.1: Število šolajočih v Braziliji, 1990 (v milijonih)	43

1. UVOD

Že od nekdaj države stremijo k razvoju, k oblikovanju svoje identitete in svojega mesta v svetovnem sistemu. Tradicionalno se je na gospodarski razvoj gledalo v strogo ekonomskem smislu. Pomembna je bila gospodarska rast, ki se je realizirala skozi naraščanje bruto nacionalnega proizvoda (BNP), pomembna je bila tudi stopnja realnega BNP na prebivalca (Rojec in Bučar 2003a: 14). Vendar je v 1970-ih letih prišlo do ponovne definicije, tako da se gospodarski razvoj razume kot večdimenzionalen proces, ki vključuje spremembe v družbenih strukturah, prepričanju ljudi in nacionalnih institucijah ter pospešitev ekonomske rasti, zmanjšanje neenakosti in izkoreninjenje revščine (Rojec in Bučar 2003a: 16, 54). V 21. stoletju bi radi rekli, da je svet bolj razvit in napreden kot kadar koli poprej, vendar pa še zdaleč ni v idealnem stanju. Bogastvo uživa le peščica svetovnega prebivalstva in le manjšina držav v svetu. Razlike se kažejo tako med državami in med regijami, kot tudi znotraj držav samih. Svetovna populacija je do leta 2007 dosegla visokih 6,6 milijarde (OZN 2007). Po podatkih Razvojnega programa Združenih narodov (*United Nations Development Programme* – UNDP 2006: 269) ima 50 najbogatejših posameznikov na svetu skupni dohodek višji od skupnega dohodka 416 milijonov najrevnejših. 2,5 milijarde ljudi, kar predstavlja 40 odstotkov svetovne populacije, zasluži manj kot dva dolarja na dan, skupno pa jim pripada le pet odstotkov svetovnega dohodka. Medtem si 54 odstotkov svetovnega dohodka deli deset odstotkov najbogatejših posameznikov. UNDP v svojem poročilu jasno obsoja pomanjkanje pozornosti, ki jo svetovni politiki (ne) posvečajo vprašanju neenake razdelitve družbene moči, dohodka in bogastva (*ibid.*).

Pregled globalnih razlik v življenjskih standardih je presenetljiv. Najbolj prikrajšani so zagotovo revni prebivalci držav v razvoju (DVR),¹ za katere je značilna zelo nizka življenjska raven, ki se manifestira v obliki nizkih dohodkov, pomanjkanju hrane, neprimernem življenjskem prostoru, šibkem zdravju, omejeni izobrazbi, visoki stopnji smrtnosti dojenčkov, nizki pričakovani starosti ter splošnem občutku brezupa in nezadovoljstva (Todaro in Smith 2006: 50). Razdelitev dohodka je pomembna, ker njeni vzorci neposredno vplivajo na možnosti dostopa do hrane, zdravil in izobrazbe (UNDP 2006: 271–272). Močno lahko vpliva na stopnjo absolutne revščine, poleg tega pa ima pomembne implikacije za nacionalno

¹ Velja splošno prepričanje, da svet v razvoju predstavljajo Podzaharska Afrika, Severna Afrika in Srednji vzhod, Azija brez Japonske, Latinska Amerika s Karibi ter tranzicijske države Vzhodne Evrope in Srednje Azije (Todaro in Smith 2006: 38).

stabilnost, tako družbeno kot politično (Ramos 1996). V političnem kontekstu je razdelitev dohodka preprosto zadeva ekonomske pravičnosti – kako so denarne nagrade razdeljene med člane družbe (Skidmore 2004). Politike, ki spodbujajo pravičnost, lahko posredno ali neposredno zmanjšajo stopnjo revščine. Če so dohodki bolj enakomerno razdeljeni, se število revnih oseb zmanjša. Investiranje v človeški kapital in druge podobne politike lahko na dolgi rok spodbudijo gospodarsko rast, ki spet olajša pogoje za bolj pravično razdelitev (IMF Staff 1998: 2). Potrebno se je tudi zavedati diskriminacije, ki jo trpijo določene skupine na podlagi spola, rase ali etničnega porekla ter jim zagotoviti primeren dostop do državnih storitev in možnosti zaposlovanja.

S širjenjem moderne informacijske tehnologije in komunikacij ter razvojem transporta je svet iz dneva v dan bolj povezan. Kar se dogaja z ekonomsko blaginjo revnih družin v Jugovzhodni Aziji, Afriki, Bližnjem vzhodu ali Latinski Ameriki, na tak ali drugačen način vpliva na ekonomsko blaginjo družin v Evropi ali Severni Ameriki in obratno (Todaro in Smith 2006: 6–7). Z vedno večjo povezanostjo prihaja do izraza kriza v obliki rastočega razkoraka v razdelitvi bogastva in dohodka ter potencialne posledice, ki so s tem povezane – revščina, terorizem in uničevanje okolja (Petrus in Vetmeyer 2004: 4). Gospodarski razvoj se ne more meriti le v višanju skupnega dohodka ali dohodka na prebivalca, pač pa je pomembno, da se ta dohodek porazdeli čimbolj enakomerno, tako da imajo vsi koristi od razvoja. Nasprotno opisanemu stanju se v večini držav razkorak med bogatimi in revnimi veča, s tem pa tudi neenakost porazdelitve dohodkov.

Vse države kažejo določeno stopnjo dohodkovne neenakosti, tj. neenakomerno razdelitev dohodkov, vendar so razlike med bogatimi in revnimi večje v DVR kot v razvitih državah. Med svetovnimi regijami je Latinska Amerika tista, kjer je negativna razdelitev dohodkov najbolj izrazita. V nalogi se bom osredotočila na situacijo v Braziliji, saj je to tista država v regiji in svetu, kjer je razdelitev dohodkov najbolj neenaka² in s tem predstavlja dobro podlago za raziskovanje. Večina pomembnejših debat o Braziliji poteka o iztrebljanju revščine in ne o zmanjševanju dohodkovne neenakosti. Čeprav sta pojava v primeru Brazilije tesno povezana, ju ne smemo enačiti. Reševanje problema razdelitve dohodka namreč zahteva osredotočenje na celotno populacijo, medtem ko je pri reševanju revščine ključna le ciljna populacija revnih (Skidmore 2004).

² Slabšo razdelitev dohodka ima le še Južnoafriška Republika (The World Bank 2006).

Skozi nalogo me bodo vodila tri osrednja raziskovalna vprašanja, in sicer: Kateri so zgodovinski razlogi za dohodkovne neenakosti v Braziliji? Zakaj so bile dosedanje strategije zmanjševanja dohodkovne neenakosti neuspešne? Kje se pri Braziliji vidi, da je dohodkovna neenakost ovira v razvoju? Z odgovori na ta vprašanja bom skušala potrditi ali zavrniti hipotezo naloge, da nepravilna razdelitev dohodka ovira državo pri razvoju. Začela bom s teorijami razdelitve dohodka, ki opisujejo, kako se je skozi čas ta problematika raziskovala v povezavi z gospodarsko rastjo in razvojem. Nadaljevala bom s kratkim opisom Brazilije. Izpostavila bom njen gospodarski položaj, pojav razdelitve dohodka in splošen problem neenakosti. V naslednjem poglavju bom naštel zgodovinske razloge za obstoj in ohranjanje neenakosti v Braziliji – od kolonizacije, ki je postavila temelje neenakosti, do dejavnikov, ki so to neenakost ohranjali do 21. stoletja. V posebnem poglavju bom na kratko izpostavila 20. stoletje, saj je to obdobje, ko je bilo veliko priložnosti za izboljšanje stanja in popravilo preteklih napak, vendar do tega ni prišlo. Sledilo bo poglavje o poskusih reševanja problema nepravilne razdelitve. Opisala bom nekaj strategij in njihov učinek na reševanje dohodkovne neenakosti. V zadnjem poglavju bom na podlagi teorije pojasnila, kje se pozna negativen vpliv razdelitve dohodka na razvoj Brazilije. V zaključku bom še poskušala podati splošne ugotovitve na podlagi primera Brazilije ter potrditi hipotezo naloge.

Glavni vir podatkov bodo predstavljali sekundarni viri – knjige, strokovni članki, statistične zbirke, poročila in objave mednarodnih organizacij, kot so Združeni narodi, Svetovna banka (SB), Mednarodni denarni sklad (MDS), UNDP in Organizacija za ekonomsko sodelovanje in razvoj (*Organization for Economic Cooperation and Development* – OECD). Metodo raziskovanja bo predstavljala analiza virov, od iskanja definicij in razlag glavnih pojmov in konceptov, do kratke zgodovinsko-razvojne analize in analize statistik.

2. TEORIJE RAZDELITVE DOHODKA

Razdelitev dohodka³ sama po sebi ni bila vedno deležna velike pozornosti. Vse do začetka 1990-ih sodobni ekonomisti niso imeli veliko povedati o učinku neenakosti in razdelitvi

³ Kadar merimo ekonomski status posameznika, se največkrat uporabljata dva ključna koncepta: **dohodek** ter **bogastvo** (Samuelson in Nordhaus 1989: 641). Dohodek se nanaša na skupno vsoto denarja, ki jo sprejme oseba ali gospodinjstvo v določenem času, ponavadi v enem letu. Bogastvo po drugi strani določa skupno vrednost lastnine, ki jo posameznik ali gospodinjstvo poseduje v določenem trenutku. Ekonomisti ponavadi ločijo med dvema osnovnima meriloma razdelitve dohodka, in sicer med osebno ali količinsko razdelitvijo ter funkcijsko razdelitvijo. Osebna ali količinska razdelitev se ukvarja s celotnim dohodkom, ki ga prejme vsak posameznik ali

dohodka ter bogastva na gospodarski razvoj. V 1950-ih in 1960-ih letih je prevladoval pogled, da bo hitra gospodarska rast naravno vodila v izboljšanje pogojev za vse prebivalce (Adelman 1978: 1).

Razdelitvi dohodka sta sicer nekaj več pozornosti namenila že David Ricardo ter Karl Marx, bila je tudi pomemben del Kaldorjeve teorije gospodarske rasti (Ferreira 1999: 1). V 1950-ih je razdelitev dohodka igrala pomembno vlogo v teoriji rasti Arthurja Lewisa in Simona Kuznetsa. Avtorja sta prevzela načela klasične ekonomske teorije, kjer je glavni cilj čim hitrejša gospodarska rast in optimalna razdelitev dohodka med proizvodne dejavnike. Lewis je v svojem modelu rasti modernega sektorja, ki je zajemal neomejeno ponudbo dela in je deloval na podlagi premikanja dela kot proizvodnega dejavnika iz ruralnega okolja v urbano, zagovarjal razdelitev dohodka v prid kapitalistom, ki so investirali (Rojec in Bučar 2003b: 14). Na osnovi njegovega modela se je oblikovala trditev, »da je negativna delitev v začetnih stopnjah gospodarskega razvoja normalna, koristna in celo potrebna« (*ibid.*). To je potrdil tudi Kuznets (1955: 47), ki je predpostavljal, da se v začetnih fazah razvoja povečata tako gospodarska rast, kot tudi dohodkovna neenakost.⁴

Vendar pa se je središčna teorija rasti v tistem času razvila iz dela Roberta Solowa leta 1956. Njegov model je postal znan kot 'neoklasična teorija rasti', saj je temeljil na neoklasični proizvodni funkciji in stabilnem razmerju med delom in kapitalom, za stabilno gospodarsko rast pa ni potreboval mehanizma razdelitve. Avtorji kot sta Arrow in Uzawa so skušali nasloviti pomanjkljivosti Solowega modela, s tem da so poskušali rast razložiti z novimi spremenljivkami, kot je na primer tehnološki napredek (Ferreira 1999: 1–2).

Skupno teorijam v tem obdobju je, da nobena ni eksplicitno zahtevala potrebe po razdelitvi dohodka ali bogastva. Čeprav so se države zavedale pomena neenakosti ter potrebe po bolj pravični razdelitvi dohodka, so v praksi ta pojav dokaj zanemarjale in pozornost posvečale hitrejši gospodarski rasti (Chenery 1980: 13). Sredi 60-ih let je postalo jasno, da so takšna pričakovanja o gospodarski rasti napačno zastavljena in da je veliko ljudi ali pa skupin ljudi v procesu razvoja na izgubi tako v relativnih, kot v absolutnih merilih (Adelman 1978: 1).

gospodinjstvo v določenem času (Todaro 1997: 139). Funkcijska razdelitev poskuša razložiti deleže celotnega nacionalnega dohodka, ki jih dobi posamezen proizvodni dejavnik – zemlja, delo in kapital (Todaro 1997: 146).

⁴ Več o Kuznetsovem delu sledi v nadaljevanju naloge (poglavje 2.1).

2.1 VPLIV GOSPODARSKEGA RAZVOJA NA RAZDELITEV DOHODKA

Do nedavnega je najbolj dovršen pogled na povezanost med razvojem in razdelitvijo dohodka predstavljala Kuznetzova hipoteza. Ta trdi, da gospodarska rast na začetku vodi v povečanje, po določenem času pa v pomanjšanje dohodkovne neenakosti. Kuznets (1955) je v svojem članku to empirično potrdil z raziskavo dohodkovne neenakosti v treh državah: Angliji, Nemčiji ter Združenih državah Amerike (ZDA). Avtor je mnenja, da je takšen odnos med rastjo in neenakostjo rezultat prehoda prebivalstva iz kmetijskega sektorja in podeželja v industrijski sektor in mesta. Do zmanjševanja dohodkovne neenakosti pride takrat, ko poraste dohodkovni delež najrevnejšim skupinam znotraj nekmetijskega sektorja. To se zgodi po določenem času, po začetku preseljevanja, ko vedno večji delež urbanega prebivalstva postaja »izviren«, tj. rojen v mestu, ter zato bolj pripravljen na prednosti in priložnosti, ki jih ponuja mestno življenje v uvajanju v življenjsko bitko. Poleg tega s časom pride do večanja politične moči nižjih dohodkovnih skupin v mestih, kar vodi do različne zaščitne in podporne zakonodaje (Kuznets 1955: 46–47).

V 50-ih letih, ko je ta raziskava nastala, je bilo težko takšno hipotezo zavrnilo na podlagi dostopnih podatkov (Ferreira 1999: 4). Kuznetsova krivulja, znana kot 'narobe obrnjeni U', je postala trdno dejstvo pri preučevanju razdelitve dohodka za skoraj štiri desetletja, šele novejša raziskave so jo začele spodbijati. Deininger in Squire (1996: 573) v njuni raziskavi v 90 odstotkih primerov zaključita, da ni večje povezave med stopnjo nacionalnega dohodka in neenakostjo. Rahlo spremenjena verzija Kuznetsove hipoteze je predpostavljala, da hitrejša epizode gospodarske rasti vodijo v večje neenakosti, ne glede na začetno stopnjo dohodka, kar bi šlo v korak s popularno opazko, da se bogati bogatijo, revni pa postajajo še bolj revni (Ferreira 1999: 4). Deininger in Squire (1996) sta raziskala tudi to možnost in ugotovila, da obstaja le majhna sistematična povezanost med rastjo in spremembami v agregatni neenakosti.

Kuznets (1955: 51–52) v svojem članku predpostavi tudi, da je struktura razdelitve dohodka bolj neenaka v DVR kot v razvitem svetu in poda tri glavne argumente za takšno stanje. Prvič, eden od glavnih razlogov je veliko manjša raven povprečnega dohodka na prebivalca v DVR. Neuspeh pri doseganju že tako majhnega povprečnega dohodka ima veliko večje negativne materialne in psihološke posledice. Zaradi nizkega dohodka je veliki večini prebivalstva tudi onemogočeno varčevanje in investiranje. Drugič, takšno dohodkovno neenakost spremlja

nizka stopnja rasti dohodka na prebivalca, kar je posledica neprimernih ekonomskih razmer, vključno z industrijsko strukturo in notranjo mobilnostjo, ki onemogočajo napredek v nerazvitem svetu. In tretjič, izhajajoč iz prejšnjih predpostavk, povsem možno je, da se dohodkovna neenakost v nerazvitem svetu ni zmanjšala ali pa se je celo povečala. Kuznets (1955: 54) zaključí, da je napačno predpostavljati, da bodo šle DVR skozi enak proces gospodarskega razvoja kot razvite države. Meni, da je potrebno uporabiti znanje in izkušnje razvitih držav ter jih primerno prenesti na aktualne razmere in pogoje, v katerih se nahajajo DVR.

2.1.1 NEKATERI VZROKI ZA NEENAKOSTI V RAZDELITVI DOHODKA

Ker je gospodarski razvoj večdimenzionalen proces, je težko enemu konkretnemu pojavu pripisati vpliv na razdelitev dohodka. Prav tako je težko naštetí vse vzroke, ki vplivajo na dohodkovno neenakost, saj ne moremo predvideti vseh okoliščin. Vsaka država je primer zase. Vseeno določeni dejavniki vplivajo na razdelitev dohodka bolj očitno kot drugi in namen tega podglavlja je predstaviti takšne dejavnike.

Pomemben vzrok neenakosti v razdelitvi dohodka je bil že omenjen, in sicer pojav **prehoda dela iz kmetijskega v industrijski sektor**. V industrijskem sektorju je povprečen dohodek na prebivalca običajno višji kot v kmetijskem sektorju pa tudi razdelitev sama po sebi je bolj neenaka znotraj industrijskega sektorja kot kmetijskega. Ker se urbana populacija večja, je lahko pričakovati povečan delež neenake razdelitve, gledano glede na ruralno populacijo. V procesu ekonomske rasti je relativna razlika v dohodku na prebivalca med ruralno in urbano populacijo nagnjena k temu, da se poslabšuje, ker se produktivnost na prebivalca v urbanem okolju viša hitreje kot v kmetijstvu. Potemtakem se neenakost večja tudi v skupni razdelitvi dohodka (Meier in Rauch 2005: 446).

Razloge za dohodkovno neenakost lahko iščemo še v naslednjih šestih pojavih:

1. **Naravni viri:** Države so različno obdarjene z naravnimi viri, kot so na primer rodovitna zemlja, rude in minerali. Države, ki so bogato obdarjene z viri, imajo večji potencial za ustvarjanje nacionalnega bogastva in na ta način več dohodka za razdelitev (Landes 1990: 2).
2. **Razdelitev bogastva:** Tisti, ki imajo veliko premoženje, že začnejo z nadpovprečnim dohodkom. Bogastvo je visoko koncentrirano, torej ga uživa le majhen delež ljudi,

elite, večinoma pa je posledica dednosti, daril in le redko življenjskega varčevanja ali izjemnih dosežkov (Samuelson in Nordhaus 1989: 650–651). Tako oblikovane skupine imajo veliko politično moč v družbi, ki jo izkoriščajo sebi v prid.

3. T. i. **tržna sreča**: Gre za razlago dohodkovne neenakosti s perspektive teorije človeškega kapitala, ki predpostavlja, da je neenakost posledica dolgoročnih razlik v »tržni sreči« posameznikov, katero lahko tudi starši prenesejo na svoje otroke, s tem ko investirajo v njihov človeški kapital (Meier in Rauch 2005: 453).
4. **Vrsta poklica**: Visoko plačani oz. cenjeni poklici ponavadi zahtevajo določeno stopnjo izobrazbe in usposabljanja, tudi posebne kvalitativne zmožnosti, ki omejujejo število oseb, ki so za tak poklic sposobne. Na ta način pomanjkanje primernih kandidatov zvišuje potencial visokega dohodka v takšnih poklicih. Tudi izobraževanje samo naj bi se izplačalo in prineslo prednost pri iskanju službe – višja izobrazba naj bi prinesla višji dohodek (Samuelson in Nordhaus 1989: 650–651).
5. **Velikost množic** (*cohort size*): Predpostavka, ki leži za velikostjo množic, je, da so velike množice (tj. velik delež določene starostne skupine prebivalcev v odnosu na celotno prebivalstvo) nagnjene k majhnim nagradam (Meier in Rauch 2005: 456). Kadar se velika množica ljudi, ki so v letih, v katerih je dohodek v življenjskem ciklu najvišji, nahaja na sredini krivulje zaslužkov, takrat ta tržni presežek znižuje dohodek in ravna krivuljo. Neenakost je takrat zmerena. Kadar pa se taka množica nahaja med mladimi ali med starejšimi prebivalci, to zvišuje naklon krivulje na spodnji in zgornji strani, takrat se neenakost poveča. Upoštevanje velikosti množic lahko uporabimo pri razlagi neenakosti po letu 1950, ko so mase mladih-odraslih začele povzročati neenakost, mase zrelih-odraslih pa ravno obratno (*ibid.*).
6. **Politični sistem in tržna odprtost**: Narava političnega sistema, državne institucije in politike imajo veliko vlogo pri determiniranju razdelitve dohodka, vendar je njihov odnos nemogoče posploševati (Challenge 1998). Od političnega sistema je med drugim odvisno, kakšno bo stališče države do tržne odprtosti, za katero naj bi veljalo, da zmanjšuje dohodkovno neenakost (Wade 2001).

Različne kombinacije pojavov povzročajo različne stopnje neenakosti v razdelitvi dohodka znotraj posamezne države. Kot pravi Adelmanova (1978: 11), lahko v vsakem gospodarstvu na razdelitev dohodkov gledamo kot na posledico dveh širših skupin dejavnikov. Najprej temeljne značilnosti gospodarstva določijo prvi krog razdelitve (v to skupino lahko štejemo urbanizacijo, naravne vire, razdelitev bogastva, tržno srečo, pomen poklica ter velikost

množic), potem pa institucionalni dejavniki (politični sistem in tržna odprtost) reagirajo na ta prvi krog in ga prilagajajo socialnim potrebam vplivnih političnih skupin.

2.2 VPLIV RAZDELITVE DOHODKA NA GOSPODARSKI RAZVOJ

Analize vpliva gospodarske rasti in razvoja na razdelitev dohodka niso dale spodbudnih rezultatov, saj ni prišlo do zmanjševanja razlik med bogatimi in revnimi, ampak ponekod celo do povečanja (Rojec in Bučar 2003b: 15). Vedno bolj je postajalo jasno, da gospodarska rast sama po sebi ne more rešiti ali pa samo zmanjšati problema razdelitve dohodka v nekem razumnem času. Pravzaprav je bilo celo pogosto argumentirano, da mehanizmi, ki spodbujajo gospodarsko rast, hkrati spodbujajo tudi ekonomsko skoncentriranost in poslabšanje relativne ali celo absolutne pozicije nižje-dohodkovne skupine (Ahluwalia 1974: 31–32). Razdelitev dohodka je počasi postala pomemben del politike razvoja tako v manj razvitih državah kot znotraj mednarodne skupnosti. Velik problem, s katerim so se začeli ukvarjati analitiki, je bilo vprašanje, ali obstaja osnovni konflikt med ciljem večje enakosti v razdelitvi dohodka ter ciljem hitrejši razvojne rasti (Adelman 1978: 1–2).

V 1990-ih se je v teoretične vode vrnil klasični pogled, da razdelitev dohodka ni le končni rezultat, ampak tudi pomemben sestavni del ekonomskih uspehov (Ferreira 1999: 8). Začetnika tega vidika sta v veliki meri Galor in Zeira (1993: 51), ki sta podala zaključek, da sta razdelitvi dohodka in bogastva zelo pomembni s stališča makroekonomije, saj vplivata na proizvodnjo in investicije tako na kratek, kot tudi dolgi rok ter na vzorec prilagajanja na zunanje šoke. Da je počasnejša stopnja rasti posledica začetne neenakosti, so leta 1994 empirično prvič predlagali Persson in Tabellini ter Alesina in Rodrik, ki so v svojih študijah odkrili negativen odnos med neenakostjo in gospodarsko rastjo (Ferreira 1999: 8). Spet drugi so takšen odnos spodbijali. Tako je na primer Forbesova leta 1997 odkrila pozitiven odnos med neenakostjo in rastjo (*ibid.*). Vendar sta Birdsall in Londono leta 1997 takšne dvome dokončno zavrnila na podlagi ekonometričnih podatkov, in sicer sta zaključila, da po vključitvi podatkov o začetnih neenakostih v razdelitvi zemlje in človeškega kapitala v podatke o neenakosti, pomen samega dohodka ni več velik in pokaže se očiten negativen vpliv neenakosti na gospodarsko rast (Ferreira 1999: 8–9).

Čeprav ne obstaja enotno mnenje teoretikov o pomenu razdelitve dohodka na gospodarsko rast, bi lahko zaključili, da aktualno mnenje najbolj podpira hipotezo, da dohodkovna

neenakost sama po sebi ne vpliva neposredno na agregatni ekonomski potencial, vendar pa bistveno pridobi na pomenu, če poleg dohodka upoštevamo tudi neenakosti v bogastvu (Ferreira 1999: 9). Obstajajo trije mehanizmi, preko katerih razdelitev dohodka in bogastva vpliva na gospodarski razvoj: politična ekonomija, trg kapitala ter družbeni konflikti (Perroti 1994). V vseh treh pristopih je gospodarski razvoj rezultat investicij v fizični in človeški kapital.

2.2.1 PROCESI POLITIČNE EKONOMIJE

Med procese politične ekonomije spadajo vladne odločitve glede državnega gospodarstva. Pomembni sta monetarna in fiskalna politika, torej učinki vladne politike glede obdavčevanja in državnih izdatkov, inflacija ter obrestne mere. Alesina in Rodrik (1994) pojasnita, da je neenakost v dohodku in bogastvu negativno povezana z gospodarsko rastjo; visoka dohodkovna neenakost naj bi državo vodila v povečanje davkov, to pa lahko povzroči beg kapitala, kar bi oviralo gospodarsko rast. Po mnenju Changa (1998) davki vseeno lahko pospešijo gospodarsko rast, če jih država usmeri v financiranje javnih storitev, po drugi strani pa rast zaustavljajo, če so namenjeni zgolj prerazdelitvi dohodka med družbene razrede. Preučevanje procesov politične ekonomije je naletelo na empirični problem, ko so raziskave držav pokazale, da davčni sistemi le šibko vplivajo na gospodarsko rast preko povzročanja neenakosti, zato so se avtorji bolj usmerili na vlogo politične ekonomije in pomen državnega aparata v povezavi z drugimi mehanizmi (Ferreira 1999: 10, 12).

2.2.2 NEPRAVILNOSTI TRGA KAPITALA

Revni ljudje imajo manj priložnosti za realiziranje polne produktivnosti kot bogatejši, zato v državah, kjer prevladuje visoka dohodkovna neenakost ali kjer je veliko revnih gospodinjstev, ni izkoriščen agregatni produktivni potencial, rezultat pa je razumljivo nižja gospodarska učinkovitost (Ferreira 1999: 10–12). Revni imajo slabši dostop do izobraževanja, zdravstvene oskrbe in socialnega zavarovanja, zato ne izpolnijo svojega potenciala. Na ta način ostanejo neizkoriščena delovna sila in tisti manko človeškega kapitala, ki bi državi pripomogel k hitrejšemu razvoju.

Eden od najbolj preučevanih primerov nepravilnosti trga kapitala je kreditni trg. Zaradi neugodnih vstopnih pogojev kreditov oz. posojil – to so lahko na primer prevelike obrestne

mere ali pa dokazila o finančnih zmožnostih – so ta revnim težko dostopna, zato ne morejo produktivno investirati (Stiglitz in Weiss 1981). Drugi pomemben primer preučevanih trgov je zavarovalniški trg. Tu gre za dejanja bogatih, ki na podlagi izračuna prednosti in slabosti ugotovijo, da je njihovo premoženje bolj varno, če ga po primerni ceni obračajo, na primer dajo zemljo v najem, kot da investirajo v nove produktivne aktivnosti (Banerjee in Newman 1991 v Ferreira 1999: 12).

Barro (1999 v Ferreira 1999: 12) podaja empirične dokaze, da neenakost negativno vpliva na gospodarsko rast le v revnih državah in da takšen vpliv izgine po določenem pragu nacionalnega dohodka, ker je v bogatejših državah manj nepravilnosti ali pa so bolje regulirane.

2.2.3 DRUŽBENI KONFLIKTI

Družbeni konflikti lahko vplivajo na gospodarsko rast na več načinov. Prvič, po mnenju Alesine in Perottija (1996) dohodkovna neenakost povzroča družbeno nezadovoljstvo, kar povečuje družbeno-politično nestabilnost, ta pa lahko zniža stopnjo investiranja in posledično ovira gospodarski razvoj. Drugič, Rodrik (1997) poudarja, da družbeni konflikti onemogočajo političnim sistemom, da se primerno in učinkovito odzovejo na morebitne zunanje šoke. Tretjo težavo predstavlja nasilje. Fajnzylber *et al.* (1998 v Ferreira 1999: 13) ugotavljajo, da se je stopnja nasilja, merjena v številu umorov, v zadnjem obdobju močno povečala v regijah, kjer prevladuje dohodkovna neenakost. Nadalje Bourguignon (1998 v Ferreira 1999: 13) navaja rastoč pomen družbenega in ekonomskega bremena na države, ki ga povzroča nasilje, v obliki življenjskih in medicinskih sredstev ter stroškov privatnih in javnih virov, ki so namenjena za boj proti nasilju.

2.3 ZAKLJUČNI KOMENTAR

Debata o pomenu razdelitve dohodka sicer še ni končana, a je jasno, da je dolgo uveljavljeno Kuznetsovo hipotezo zamenjal vtis, da vzročno razmerje med razdelitvijo dohodka ter gospodarsko rastjo poteka v drugi smeri (Ferreira 1999: 13). V 21. stoletju razdelitve dohodka in bogastva ne smemo razlagati le kot rezultat splošnega gospodarskega delovanja, saj pomembno vpliva na temeljne procese, ki opredeljujejo načrtno razdeljevanje virov – torej trge kapitala, politični sistem in družbene razmere. V družbah, kjer je dohodkovna neenakost

velika, ponavadi veliko število posameznikov nima priložnosti, ki so dostopne bogatejšim – boljše izobrazbe, možnosti posojil ali zavarovanja – in na ta način ne morejo polno razviti svojih produktivnih zmožnosti. To dejstvo ni pomembno le z moralnega vidika, pač pa je tudi teoretično in empirično dokazano, da takšne neizpolnjene realizacije človeškega potenciala negativno vplivajo na gospodarski razvoj in rast (*ibid.*).

Pregled teorije nam nazorno prikazuje pogled strokovnjakov na povezavo med gospodarsko rastjo oziroma razvojem in razdelitvijo dohodka. Po mnenju sodobnih teoretikov neenaka razdelitev dohodka ovira gospodarski razvoj države – kar je tudi ena izmed glavnih hipotez diplomskega dela. V naslednjem poglavju sledi kratka predstavitev Brazilije, države, na kateri temelji moja naloga, saj je, tako kot druge države Latinske Amerike, soočena s problemom neenake delitve dohodka.

3. BRAZILIJA

Brazilija je federativna republika s 26 zveznimi državami, ki so nadalje razdeljene na občine, in enim federalnim območjem (CIA 2007). Je največja in najbolj naseljena država v Latinski Ameriki. Po številu prebivalcev je bila s 175 milijoni leta 2003 peta na svetu (Todaro in Smith 2006: 27), leta 2005 pa je imela že 186,4 miliona prebivalcev (glej tabelo 3.1). Država velja za vodilno v razvijajočem svetu, po njej se zgledujejo mnoge DVR. Njena rast je bila v obdobju med 60. in 80. leti najboljša v Latinski Ameriki, obstajale so celo vzporednice s predstavami Vzhodno Azijskih držav (Todaro in Smith 2006: 27).

Gospodarski razvoj v Braziliji ima dva obraza. Svetovno konkurenčna industrija soobstoja s stagnirajočimi, zaščitenimi sektorji. Moderno kmetijstvo soobstoja z nizko produktivnimi tradicionalnimi praksami. Leta 2002 je imela Brazilija bruto domači proizvod (BDP) na prebivalca 2830 dolarjev. Rast BDP na prebivalca je bila v obdobju 1965–1990 1,4 odstotka, med 1990 in 2000 pa 1,5 odstotka. To kaže na nenavadno stabilnost, čeprav moramo razumeti, da je v teh obdobjih prišlo tako do nenadnega porasta od leta 1967, kot tudi do tako imenovanega 'izgubljenega desetletja razvoja' v 1980-ih (Todaro in Smith 2006: 27). Kronični status zadolžene države in problemi z infrastrukturo predstavljajo veliko oviro gospodarski rasti. Visoki davki so prav tako upočasnili stopnjo zaposlenosti v formalnem sektorju. Davki na plače so tako visoki, da skoraj polovica delovne sile raje dela v neformalnem sektorju, kjer se davkom lahko ognejo. Razvoj tehnologije, ki je bistvenega pomena za gospodarski razvoj,

napreduje in se počasi približuje razvitim državam. S hitrejšim in učinkovitejšim načinom pridelave Brazilija predstavlja sam vrh kmetijskega raziskovanja ter izvoza tržno uspešnih pridelkov kot so citrusi in soja. Na drugi strani potencialna uporaba moderne tehnologije ostaja neizkoriščena v močnejših industrijskih panogah – na primer v računalniški industriji (Todaro in Smith 2006: 28).

Tabela 3.1: Predstavitev Brazilije – izbrani podatki

	1970	1990	2000	2005
Število prebivalstva (v milijonih)	95,9	147,9	170,4	186,4
Rast prebivalstva (v %)	2,47	1,67	1,28	1,3
Stopnja pismenosti (v % prebivalstva nad 15 let starosti)	68,1	80,9	85,2	88,6 (2006)
BDP (v milijardah \$)	82	487	607 (1999)	796,1
Rast BDP (v %)	8,8	-4,3	4,4	2,3
BND* po Atlasovi metodi (v milijardah \$)	42	414	623	662
HDI**	0,644 (1975)	0,714	0,771	0,792 (2004)
Ginijev količnik	0,53	0,61	0,60 (2001)	0,57

*Bruto nacionalni dohodek.

***Human Development Index* – HDI ali indeks človeškega razvoja je kazalec razvoja, ki ga je razvil UNDP. Sestavljajo ga BDP na prebivalca, izražen kot kupna moč, pričakovana življenjska doba ob rojstvu in stopnja izobrazbe (Rojec in Bučar 2003b: 7–8).

Viri: glej Aman in Baer (2007); Globalis (2002); Gomes (2002); UNDP (2006); The UC Atlas of Global Inequality (2007); The World Bank Group (2007); World Resources Institute (2007).

Neenakost v Braziliji je povezana z raso, spolom, družbenim razredom in geografsko lokacijo (DFID 2004). V Braziliji obstaja problem družbene vključenosti. Približno polovica celotnega prebivalstva pa tudi večina revnega prebivalstva je afriškega ali mešanega izvora.⁵ Povprečen delavec afriškega izvora prejme le 41 odstotkov plače povprečnega belca. Več kot milijon prebivalcev, ki živijo v najrevnejših predelih mest – favelah –, je afriškega izvora (Todaro in Smith 2006: 31). Razširjenost ekstremne revščine je značilna za severovzhodno (SV) regijo, ki zajema predvsem domorodno prebivalstvo in mulate. Čeprav je na SV 30 odstotkov brazilske populacije, živi tam 62 odstotkov vseh revnih. Nebelih predstavnikov vlade je zelo malo, prav tako so univerze večinsko bele (Todaro in Smith 2006: 31). Več kot 40 milijonov Brazilcev zasluži manj kot dva dolarja na dan in skoraj 20 milijonov jih zasluži manj kot dolar

⁵ Sestava prebivalstva po podatkih iz leta 2000 (CIA 2007): belci 53,7 odstotka, črnci 6,2 odstotka, mulati (mešani med belci in črnci) 38,5 odstotka, drugo (vključuje Japonce, Arabce ter Amerindijce oz. domorodce) 0,9 odstotka ter neopredeljeni 0,7 odstotka. Afriškega izvora so črnci, prebivalci, potomci sužnjev, ki so bili pripeljani iz Afrike v Brazilijo.

na dan (DFID 2004). Ženske zaslužijo 35 odstotkov nižje plače kot moški, število gospodinjstev, ki zaslužijo manj kot dve minimalni plači na mesec, je v SV regiji 47,5 odstotka, medtem ko jih je v vsej Braziliji 27,6 odstotka (*ibid.*).

Primerjava podatkov kaže, da je v tridesetih letih do leta 1990 stopnja dohodkovne neenakosti ostala dokaj nespremenjena, z Ginijevim količnikom okoli 0,63 (Skidmore 2004).⁶ Visoka neenakost predstavlja nevarnost, saj lahko povzroči družbene napetosti in upočasni rast (Todaro in Smith 2006: 29). Stopnja neenakosti se odraža v nizkem deležu dohodka, ki ga prejema spodnjih 40 odstotkov prebivalstva in visokem deležu zgornjih 10 odstotkov (glej tabelo 3.2).

Tabela 3.2: Razdelitev dohodka v Braziliji⁷

Delež populacije	Prejeti delež dohodka
Najnižja petina	2,1 %
Druga petina	4,9 %
Tretja petina	8,9 %
Četrta petina	16,8 %
Najvišja petina	67,5 %
Najvišjih 10 %	51,3 %

Vir: Todaro in Smith (2006).

Tudi razdelitev bogastva, predvsem v lastništvu zemlje, je visoko skoncentrirana. Pet odstotkov lastnikov si lasti 69,3 odstotka celotne zemlje za kmetovanje v Braziliji (Todaro in Smith 2006: 30). Potreba po zemljiški reformi izvira tako v zahtevah po boljši učinkovitosti izrabe zemlje, kot večji socialni pravičnosti. Zemljiške reforme so bile vedno znova preprečene s strani lastnikov velikih površin, ki imajo veliko politično moč. Kot odgovor so se nezadovoljni kmetje združili in ustanovili pomembno gibanje, t. i. *Movimento dos trabalhadores rurais sem terra* ali Gibanje kmetov brez zemlje – ki se vztrajno bori za svoje pravice (*ibid.*).⁸

⁶ Ginijev količnik predstavlja agregatno merjenje neenakosti in njegova vrednost lahko znaša med 0 in 1, kjer 0 pomeni popolno enakost, 1 pa popolno neenakost (Todaro 1997: 146).

⁷ Avtorja v viru ne navajata letnice podatkov.

⁸ Več o tem gibanju v podpoglavju 6.1.

Kljub zgledni gospodarski rasti so drugi kazalci, med njimi rasno razlikovanje, neprimerno ravnanje z domorodnim prebivalstvom, pomanjkanje zemlje za revne, ekstremno visoke neenakosti in revščina, sčasoma začeli zavirati proces potencialne rasti. Kot srednje-dohodkovna država bi se Brazilija morala veliko bolje znajti v boju proti revščini in neenakostim, vendar se je število revnih vztrajno večalo in tako Brazilija ostaja država z največjimi nivoji neenakosti v svetu (Todaro in Smith 2006: 27, 31). Kar se tiče družbenih kazalcev, med katerimi sta najbolj pomembna zdravstvo in izobrazba, Brazilija težko konkurira že drugim srednje-dohodkovnim državam, kaj šele naprednejšim, vseeno pa je v zadnjih desetletjih pokazala napredek. Problem zdravstvene oskrbe je, da ni dostopna revnim prebivalcem, zato se ti zatekajo k nizko kakovostnim uslugam državnih bolnic, medtem ko bogati plačujejo kakovostnejše privatne usluge, ki jih, ironično, financira država. Nizki sta tudi stopnji dokončane izobrazbe ter pismenosti. Osnovno šolo konča le 71 odstotkov otrok, pri čemer dodaten problem predstavlja obsežen pojav otroškega dela (Todaro in Smith 2006: 28). Najpomembnejša razlaga za vztrajen obstoj revščine je visoko koncentrirana razdelitev dohodka, ki jo še poslabša nepravilno državno vlaganje v socialne namene (Todaro in Smith 2006: 29). Gospodarski razvoj temelji na zdravi, usposobljeni delovni sili, tako da se počasen napredek v razvoju zdravstva, izobraževanja ter družbenega razvoja odraža na počasnejši gospodarski rasti, kar je značilno za Brazilijo (*ibid.*).

Če bo želela ohraniti visoko gospodarsko rast in še posebej, če bo hotela resnično večdimenzionalen razvoj, bo morala Brazilija na prvo mesto postaviti družbeno vključenost in človeški razvoj (Todaro in Smith 2006: 31). Delna razlaga, da ji to še ni uspelo, leži v relativno počasnejši gospodarski rasti, ki prevladuje od začetka 1980-ih. Bolj kot to pa je na neuspeh vplivala neprimerna usmeritev državne porabe za zdravstvo, izobraževanje, pokojnine in druga nakazila, ki vztrajno služijo tistim, ki tega ne potrebujejo, največkrat ravno 20 odstotkom najbogatejših. S tem je država kvečjemu vztrajno slabšala dohodkovno neenakost (*ibid.*).

Novembra 2002 je bil za novega predsednika izvoljen Luiz Inacio Lula Da Silva, ki je obljubljal gospodarsko rast, pravičnost in družbeno vključenost. Priložnost za reševanje dolgoročnih notranjih družbenih in ekonomskih problemov je prehitel velik zunanji pritisk in dvom o gospodarski stabilnosti države (The World Bank 2006). V tistem času je v razvitih gospodarstvih prišlo do velikih tržnih škandalov, kar je zamajalo zaupanje investitorjev, ki so bili vedno manj pripravljeni vlagati v vzhajajoče trge. Zaradi zamenjave oblasti v Braziliji so

bili morebitni investitorji še bolj nesigurni v prihodnost svojih vlaganj (Fonseca 2005). Predsednikova administracija je morala na hitro najti način za ohranitev državne verodostojnosti na mednarodnem trgu (The World Bank 2006). Rešitev je prišla v obliki posojila s strani Mednarodnega denarnega sklada, s pomočjo katerega si je Brazilija močno opomogla in se je lahko osredotočila na trajnostni razvoj (Fonseca 2005).

Z utrjevanjem fiskalne in monetarne discipline si je v zadnjih letih brazilska vlada zaslužila priznanje za svojo zrelo makroekonomsko vodenje in politike povečevanja družbene enakosti. Leta 2004 je brazilsko gospodarstvo naraslo za 4,9 odstotka, kar je najvišja stopnja rasti v desetih letih. Rast BDP je leta 2005 znašala 2,3 odstotka. Brazilija je prvič v tridesetih letih zabeležila fiskalno ravnotežje, uravnoteženo plačilno bilanco ter nizko inflacijo (The World Bank 2006).

S splošnim orisom stanja v Braziliji sem želela prikazati sliko neenakosti v državi in nakazati morebitno oviranje gospodarskega razvoja. V naslednjem poglavju bom začela z reševanjem prvega raziskovalnega vprašanja – zgodovinskih razlogov za dohodkovno neenakost v Braziliji.

4. ZGODOVINSKI RAZLOGI ZA DOHODKOVNO NEENAKOST V BRAZILIJ

Analiza zgodovinskih izkušenj nam lahko pomaga razumeti, zakaj razdelitev dohodka v 21. stoletju v Braziliji še vedno predstavlja tako velik problem. Razlogi so tako kulturne, kot tudi politične in ekonomske narave.

4.1 KOLONIZACIJA

Ekstremna neenakost se je pojavila že kmalu po tem, ko so Evropejci začeli kolonizirati obe Ameriki. Takrat ustanovljenim institucijam in kulturnim izročilom je vse do 21. stoletja uspelo zavirati poskuse zmanjšanja neenakosti.

Portugalci, ki so v 16. stoletju naselili Brazilijo, so imeli v mislih dva cilja: ustanoviti kolonijo, ki bo obogatila domačo kraljevino s svojimi izvozi⁹ ter širiti krščansko vero

⁹ To je bilo za Portugalsko še posebej pomembno v 16. in 17. stoletju, ko je kot svetovna velesila skušala ohraniti svoj gospodarski položaj.

(Skidmore 2004). V tistem času je bila Portugalska kraljevina, ujeta v prehodu med pozno srednjeveško in zgodnjo moderno dobo. Njena družba je bila strogo hierarhična, največji vpliv je imela politično močna aristokracija, ki je vladala pod okriljem dednega monarha. Najpomembnejšo družbeno skupino je predstavljala družina, zatem pa prijatelji. Takšna načela so v svojem bistvu nagnjena k nagrajevanju po principu družinskih in prijateljskih vezi, namesto po principu zaslug in uspehov; bolj kot strokovna usposobljenost je bil pomemben osebni odnos. Portugalci so svojo kulturo prenesli v Novi svet ter na ta način omogočili novo nastalim elitam ohranjati moč in prevlado nad ostalimi prebivalci (*ibid.*).

Morda najbolj negativna lastnost kolonizacije je bilo zanemarjanje izobraževanja. Vse do 20. stoletja je imela Brazilija najslabše rezultate v stopnji pismenosti in končani izobrazbi v Latinski Ameriki (Birdsall and Sabot 1990 v Skidmore 2004). Šol je bilo malo, dostopne so bile samo otrokom bogatih staršev, univerz pa sploh ni bilo – prva je bila ustanovljena šele leta 1932 (Skidmore 2004). Poleg omejevanja izobraževanja je Portugalska v Braziliji prepovedala delovanje tiska, kar je imelo za posledico, da v času kolonizacije ni bila objavljena nobena knjiga, revija ali časopis. Edino možnost za univerzitetno izobraževanje in objavo je Brazilcem predstavljala Evropa. Prepoved tiska v Braziliji je bil izjemen primer v Latinski Ameriki. Pomanjkanje dveh zelo pomembnih institucij – tiska in univerz – je imelo negativne posledice na gospodarski razvoj Brazilije (*ibid.*).

Kolonizacija je imela pomemben vpliv na gospodarstvo. V 16. stoletju je Portugalska sledila načelom merkantilizma, z namenom čim bolj obogatiti matično deželo. Brazilija je dobro služila temu namenu, saj je na Portugalsko izvažala velikanske količine diamantov, srebra in zlata. Portugalska je prevzela monopol nad brazilskim trgom – prepovedala je mednarodno menjavo ter razvoj industrije, da bi s tem preprečila možnost tekmovanja v izvoznih izdelkih z matično državo. Na splošno je merkantilističen sistem dajal prednost kmetijstvu in rudarstvu, zato ni presenetljivo, da je Portugalska Brazilijo izkoriščala kot »nepismeno, kmetijsko-izvozno bazo«¹⁰ svojega imperija. Gospodarstvo v tistem času je bilo povsem neuravnoteženo, kar je pustilo negativne posledice, ki se od takrat kažejo v regionalnih razlikah, dohodkovni neenakosti in gospodarskem razvoju (*ibid.*).

¹⁰ Vsi prevodi so avtoričini.

Pomembna zapuščina kolonizacijskega obdobja je tudi suženjstvo. V Braziliji se je ohranilo skoraj do 20. stoletja in je bilo veliko bolj intenzivno kot v španskem delu Latinske Amerike ali Severni Ameriki. Suženjstvo¹¹ je Portugalcem služilo za okrepitev svojega družbenega sistema, poleg tega pa se je pojavil nov element družbene slojevitosti, to je barva kože oz. rasa. Ta se je izkazala kot učinkovito orožje za ohranjanje moderne brazilske hierarhične družbene strukture. V 1970-ih so bili Brazilci ne-bele rase žrtve dohodkovne diskriminacije. Glavni razlog temu je bila narava takratnega sveta. V času ukinitve suženjstva – leta 1888 – je namreč prišlo do močnega priseljevanja (belih) Evropejcev, ki so konkurirali nekdanjim (ne-belim) sužnjem na trgu dela. Rezultat je bila vedno bolj slojevita družbena piramida z velikanskim razkorakom med vrhom in dnom (*ibid.*).

Večina držav Latinske Amerike se je osamosvojila do začetka 19. stoletja. Politični odmik od matične države pa ni prinesel pričakovanega zmanjšanja neenakosti na kontinentu, ravno nasprotno, v naslednjih nekaj desetletjih se je neenakost celo povečevala (De Ferranti *et al.* 2004: 112).

4.2 LASTNOSTI OBMOČJA: OBDARJENOST Z NARAVNIMI VIRI

Prvotna neenakost in ustanovljene institucije so bile po mnenju De Ferrantija *et al.* (2004: 109) oblikovane bolj kot posledica obdarjenosti z naravnimi viri, ki so jih Evropejci našli na ameriških tleh, kot značilnosti osvajalskih držav samih. Čeprav je Brazilija dosegla neodvisnost in je razvoj tehnologije v svetovni ekonomiji prinesel pomembne spremembe, je ekstremna neenakost prevladovala vse do 21. stoletja, ker je evolucija političnih in ekonomskih institucij obnavljala in uveljavljala zelo neenako razdelitev bogastva, človeškega kapitala in politične moči (*ibid.*).

To je bilo omogočeno na dva načina: prvič, glavni vir bogastva v času kolonizacije je izviral v izkoriščanju rudnikov za zlato in srebro; in drugič, zemlja je bila zagotovljena le redkim posameznikom, in to v velikanskih količinah, kot nagrada za osvojitev. Ne samo, da je bila zemlja koncentrirana v rokah redkih posameznikov, ampak so bili tudi zaslužki od zemlje relativno na delo precej večji. Zemlja je namreč vredna le, če jo obdeluje poceni delovna sila in glede na to, da je bilo v Latinski Ameriki zemlje v izobilju, bi bilo pričakovati, da bo cena

¹¹ Govor je o sužnjih z afriškega kontinenta.

dela za obdelovanje te zemlje precej visoka in da bo najemanje zemlje relativno poceni. Vendar je matična kraljevina pod pritiskom elit lastnikom zemlje zaupala nalogo pokristjanjevanja domorodnega ljudstva, v zameno pa jim je dovolila uporabo prisilnega dela indijanskega prebivalstva z v naprej določeno nizko plačo. Takšnemu sistemu so rekli *encomienda* (Ramos 1996). Čeprav se je v stoletju po osvojitvi kontinenta število domorodnega prebivalstva močno zmanjšalo, je izkoriščanje njihovega dela ter naravnih virov ostalo najbolj privlačna strategija za kopičenje bogastva. Kolonialne institucije so na redčenje indijanske populacije reagirale preprosto z dovoljenjem še bolj učinkovitega izkoriščanja preostalega ljudstva ter »uvozom« delovne sile iz Afrike (De Ferranti *et al.* 2004: 112).

Suženjstvo je torej predstavljalo najbolj ekstremen primer nadzorovanega dela, glavna posledica pa je bila, da se je dohodek koncentriral v rokah lastnikov zemlje in plantaž (Ramos 1996). Glede na to, da je bilo v Braziliji od celotne populacije med 77 in 82 odstotkov prebivalcev ali afriškega ali indijanskega porekla, ki so živeli na ravni preživetja, je bilo lahko sklepati, da je ostalih 18–23 odstotkov predstavljalo belo prebivalstvo, ki je prejelo ves preostali nacionalni dohodek. Visoka koncentracija zemlje v rokah peščice je trajala vse do leta 1950. V tistem času je 1,5 odstotka kmetij zajemalo 65 odstotkov celotne kmetijske površine. Še leta 1955 je bila polovica celotne delovne sile zaposlena v kmetijstvu in nad 90 odstotkov zaslužka od zunanje menjave je predstavljal izvoz kmetijskih proizvodov in mineralov. Kmetije so se specializirale za obsežno pridelavo dobrin za izvoz, za kar je bila značilna visoka kapitalizacija in nadpovprečna produktivnost, ali pa za ekstenzivno pridelavo živine in žitaric, generalno za domače potrebe, kar je zahtevalo nižje kapitalske investicije in podpovprečno proizvodnjo. Takšne velike kmetije ali 'latifundije' so delo črpale iz manjših bližnjih kmetij, 'minifundij', katerih pridelki so bili preskromni, da bi oskrbeli njihove lastnike z zadostnim delom ali dohodkom, zato so bili prisiljeni iskati delo drugje. Pravzaprav je 60–90 odstotkov družin, ki so se ukvarjale s kmetijstvom, živelo brez zemlje ali na minifundijah, ki so skupno predstavljale pet odstotkov celotne kmetijske površine. Minifundije so torej v svojem namenu služile latifundijam, saj so priskrbele ponudbo poceni dela ter posledično omogočile visoke zaslužke (*ibid.*).

Vzorci posedovanja zemlje so se začeli spreminjati šele v 1960-ih z zemljiškimi reformami. V drugi polovici dvajsetega stoletja so davčne politike ter nacionalizacija mnogih mineralnih in energetskih virov poskrbele za prerazdelitev takrat visoko skoncentriranega lastništva podobnih virov, medtem ko je modernizacija kmetijstva prispevala k razbitju velikih in

neučinkovitih plantaž na eni ter spodbudila oblikovanje manjših in bolj učinkovitih ter poslovno usmerjenih kmetij na drugi strani. Kljub temu je skoraj dvesto let po osamosvojitvi Brazilije lastništvo kmetijske zemlje pa tudi mineralnih in energetskih virov ostalo zelo neenakomerno porazdeljeno, kar kaže na to, da ni bilo interesa za poskuse zmanjševanja neenakosti (*ibid.*).

Bistvo pri ustanavljanju kolonialnih institucij ni bila identiteta osvajalske države, ampak prvotni pogoji v kolonijah. Kolonije z manjšim številom domorodnih prebivalcev, na primer Argentina ali Kostarika, so sledile bistveno drugačnim potem institucionalnega razvoja kot Brazilija, kjer je obdarjenost z naravnimi viri usmerila institucionalni razvoj k ekstremnim neenakostim (De Ferranti *et al.* 2004: 111).

4.3 UTRDITEV POLOŽAJA ELIT

Pomemben zgodovinski dejavnik v oblikovanju neenakosti, ki je specifičen za Brazilijo, so elite in njihova sposobnost, da vplivajo na vladno politiko – tako na davke, kot na prispevke – v svoj prid. Vladna politika o davkih in javnih prispevkih je konstantno privilegirala pet do deset odstotkov populacije, ki je nadzorovala večino bogastva in je bila sposobna usmerjati vladne odločitve. Namesto, da bi federalna vlada politiko prerazdelitve dohodka oblikovala tako, da bi se dohodek prilival od bogatih k revnim, je bilo v praksi ravno obratno (Baer 2001 v Skidmore 2004).

Primer moči elit je njihov vpliv na vladni pokojninski sistem. Po podatkih SB (The World Bank 2001: 3) manj kot odstotek socialnega zavarovanja doseže najrevnejših deset odstotkov prebivalstva, medtem ko gre 50 odstotkov sredstev v žep desetim odstotkom najbogatejših. Problem državnih pokojnin je tudi posledica ravnanja določenih politikov, ki so v zameno za pomoč in podporo pri volitvah posameznikom obljubljali dobro pokojnino. Na ta način je vlada Joseja Sarneya (1985–1990) v prehodu v demokratičen sistem domnevno dodala na seznam prejemnikov federalne pokojnine več kot 2000 zaposlenih. Na podoben način je vlada ustanavljala nove občine, saj so z nastankom teh novih državnih enot imeli izgovor za zaposlovanje novih ljudi, ki bodo nekoč kvalificirani za prejemanje dobro plačane pokojnine (Skidmore 2004). Gotovo najbolj nenavaden primer pa je sistem življenjskih pokojnin, ki jih država plačuje 58.000 neporočenim hčeram pokojnih vojaških oficirjev. Veliko žensk s tako

pokojnino se izogiba poroki, da bi ostale zakonite kandidatke za pokojnino (The World Bank 2001: 94).

Obstajajo tudi drugi primeri regresivne razdelitve, do katerih je prišlo tako na federalnem kot na državnem nivoju.¹² Celotno gledano lahko rečemo, da je bil končni učinek fiskalne politike brazilske vlade skozi zgodovino nedvomno regresiven, elite pa so bile tiste, ki so odnesle največ koristi (Skidmore 2004).

4.4 EKONOMSKI POLOŽAJ BRAZILIJE V SVETU

Gospodarski položaj Brazilije je odvisen tudi od narave svetovne ekonomije. Na splošno se je razdelitev dohodka poslabšala ne samo v DVR, ampak tudi v razvitih državah. Pomemben vzrok za to je razlikovanje ter vedno večji razmak med kvalificirano in nekvalificirano delovno silo. Ta razmak je še posebej opazen v DVR, za katere je značilen presežek delovne sile. Med DVR spada tudi Brazilija, ki se je s problemom presežka delovne sile dodatno spopadla po letu 1945, ko je prišlo do visoke populacijske rasti. Od leta 1920 v Braziliji poteka faza hitre industrializacije. Ker je ta proces bolj kapitalno kot delovno intenziven, si lahko delodajalci v industriji privoščijo dajanje višjih plač kot manj uspešni delodajalci v delovno intenzivnih panogah, kar še nadalje prispeva k razmaku med plačami. In ker se zaslužki od industrializacije nesorazmerno delijo v prid lastnikov kapitala, to še dodatno zatira delež od dela v nacionalnem dohodku (Skidmore 2004).

Za Brazilijo je značilna nenehna odvisnost od izvoza primarnih izdelkov, kar je za gospodarstvo pomenilo, da ni veliko pridobilo na račun dodatne vrednosti izdelkov. Kot je znano, je bilo ravno to ključno za hitro gospodarsko rast in izboljšanje razdelitve dohodka v državah Vzhodne Azije. Plače v brazilskem primarnem sektorju so posledično zaradi presežka delovne sile ostajale nizke (*ibid.*).

Težave v premagovanju velikih neenakosti, predvsem dohodkovne neenakosti, so postale še večje ob prihodu novih evropskih priseljencev v 19. stoletju. Prišlo je do povišanja relativnega donosa na zemljo in izobrazbo, dve dobrini, ki sta bili skoncentrirani v rokah bogate manjšine. Bogati so tako postajali še bogatejši in revni še revnejši (De Ferranti *et al.* 2004: 109). V tem

¹² Več v Skidmore (2004).

obdobju je Brazilija poskušala pospešiti gospodarsko rast s pomočjo modernejšie strategije izvoza kmetijskih izdelkov, vendar realizacija strategije ni prinesla pričakovanih rezultatov. Neuspešen izvozni model je poslabšal tudi rasne odnose. Prepričanje v manjvrednost ne-bele rase je pripeljala do posebnih migracijskih programov, ki naj bi naredili prebivalstvo »bolj belo«. Šele v dvajsetem stoletju so v intelektualnih krogih zavrnili idejo znanstvenega rasizma, elite pa so ostale brez grešnega kozla, h kateremu so se tako rade zatekale pri opravičevanju svojega položaja (Skidmore 2004).

Nove priložnosti so se odprle v 20. stoletju. Po ukinitvi suženjstva je preseljevanje s podeželja v mesta postalo lažje, volilna pravica se je prenesla na širši krog ljudi in množici je bil omogočen dostop do izobrazbe. Vseeno je bilo še leta 1950 število ljudi v procesu izobraževanja precej zanemarljivo. Skoraj polovica delovne sile je bila nepismenih in samo deset odstotkov je prišlo dlje kot do šestega razreda osnovne šole. Glede na pomanjkanje človeškega kapitala, ki ga takšni podatki implicirajo, ni presenetljivo, da so bili dohodki izobraženih in profesionalnih delavcev visoki, tisti manj kvalificiranih pa so ostali nizki. Posledice neenakomerno porazdeljene izobraženosti so utrjevale obstoječe vzorce dohodkovne neenakosti. Stanje se je spremenilo po drugi svetovni vojni, ko so si države Latinske Amerike zastavile cilj univerzalne osnovne izobrazbe, želje pa so se uresničile šele leta 1990. Upoštevajoč, da se je populacija med leti 1950 in 1990 skoraj potrojila, je bilo leta 1990 v osnovno šolo vpisanih 90 odstotkov otrok primerne starosti. Prav tako je na skoraj 60 odstotkov narasel vpis v srednje šole, medtem ko je bilo okoli 20 odstotkov oseb, starih med 18 in 23 let, vpisanih na univerze. Takšne spremembe seveda nimajo takojšnjega učinka na sestavo in usposobljenost delovne sile, pač pa rabijo 10–15 let, da se pokažejo, tako da lahko govorimo o pritoku človeškega kapitala med delovno silo od 1960-ih naprej (Ramos 1996).

Pomanjkanje izobražene delovne sile vse do konca druge svetovne vojne je imelo posledice tudi pri uvajanju in širjenju novih tehnologij v gospodarstvu. To ni imelo negativnih posledic samo na gospodarsko rast, ampak je služilo tudi za koncentriranje dohodka, in sicer na dva načina: prvič, dokler je tehnologija dostopna le malemu številu podjetij, lahko ta tržijo izdelke po ceni ostalih izdelovalcev, kar jim omogoča večji zaslužek, saj imajo zaradi nove tehnologije manjše stroške izdelave; drugič, na podoben način ta modernizirana podjetja plačujejo delavcem le toliko, kolikor dobi povprečen delavec v gospodarstvu. Počasnejša kot je razpršitev nove tehnologije, večja je razlika med proizvodnjo podjetij in bolj je koncentrirana razdelitev dohodka (*ibid.*).

Neenakomerna razdelitev dohodka v Braziliji je vodila v še en specifičen pojav, in sicer povpraševanje bogatega sloja prebivalstva po prefinjenih, unikatno izdelanih dobrinah. Ker so bili takšni izdelki pogosto dostopni le prek uvoza, se je s tem manjšala pobuda za domačo proizvodnjo. Takšen odnos med domačo ponudbo in povpraševanjem pojasnjuje, zakaj dohodkovna neenakost zavira gospodarsko rast (*ibid.*).

4.5 AVTORITAREN POLITIČNI SISTEM

Vpliv obdobja kolonializma je v Braziliji trajal nekoliko dlje tudi zato, ker je t. i. demokratični val, ki je zajel Severno Ameriko konec 18. stoletja, zaobšel Latinsko Ameriko (Skidmore 2004). Tudi ko je demokracija že zajela nekatere regije, je bil proces demokratizacije neutrjen in omejen v svojih dosežkih. Za takšen razvoj lahko krivimo predvsem tradicijo avtoritarnih političnih institucij, ki so spodbujale neenakost in ovirale napredovanje resnično ustaljenih demokracij (De Ferranti *et al.* 2004: 109).

Čeprav govorimo o dohodkovni neenakosti, ki je bolj ali manj stvar ekonomije, je to problematiko težko ločiti od politične neenakosti, saj je slednja tako vzrok, kot tudi posledica ekonomske neenakosti. V 19. in 20. stoletju je bil med glavnimi razlogi za vztrajne neenakosti v Latinski Ameriki ravno obstoj avtoritarizma (De Ferranti *et al.* 2004: 122). V Braziliji je leta 1964 prišlo do vojaške diktature, ki je trajala do leta 1989. V tem obdobju je bila ekonomska politika vojske kljub vmesnim nihanjem celotno gledano uspešna, vendar pa ni prišlo do nobenega napredka v reševanju ekstremne revščine in dohodkovne neenakosti (Sanders 2004: 1–2).

4.6 OHRANITEV INSTITUCIJ

Čeprav imajo obdarjenost z naravnimi viri, tehnologija in relativno pomanjkanje pomembno vlogo pri ustvarjanju neenakosti, so ekonomske, družbene in politične institucije tiste, ki določajo in uveljavljajo lastniške pravice ter zakonite okvirje, preko katerih delujejo trgi in se sklepajo dogovori. Neenakosti v Braziliji so se resda oblikovale že na začetku kolonialne dobe, vendar so institucije tiste, ki so odgovorne za njihovo vztrajno obstojnost. Evropejci so na začetku predstavljali manjšinsko prebivalstvo med številčnejšimi domorodci ter sužnji, vendar so imeli privilegij v tem, da so posedovali bogastvo in znanje o tehnologiji ter vrstah institucij, ki so jih pripeljali in ustanavljali v kolonijah. Vzrok, da so se takšni odnosi ohranjali

skoraj 500 let ter da se vzorci kolonialne neenakosti kažejo še v 21. stoletju, je torej potrebno iskati v institucijah (De Ferranti *et al.* 2004: 109–110).

Bistven razlog za stalno neenakost je bil ponavljajoč vzorec institucionalnih sprememb, ki so dajale prednost interesom elit in omejevale ekonomske priložnosti večinskemu prebivalstvu. Tudi po osamosvojitvi Brazilije leta 1822 se struktura politične moči ni veliko spremenila. Elite so učinkovito izrabljale svoje privilegije. Politično moč so izražale preko neformalnih poti, imele so celo vpliv na uporabo sile, mnoge volitve pa so bile pospremljene s prevaro, saj ob odsotnosti učinkovitih tajnih volitev ni bilo težko, četudi s silo, ponarediti rezultatov (Graham 1990 v De Ferranti *et al.* 2004: 113).

Drug primer pomembnosti institucij pri ohranjanju ekstremne neenakosti je zemljiška politika. Za Brazilijo je značilno, da ima veliko obdelovalne površine in s prihodom kolonizatorjev je vsa ta zemlja prišla v last Portugalcev, ki so kot lastniki lahko vplivali na razdelitev bogastva in tudi na tempo naseljevanja in učinkovitega obdelovanja zemlje. Ker je bilo kmetijstvo dominanten sektor, je bil predmet političnih debat, kako ga je najbolj primerno uporabiti za interese države in kako naj omogočijo dostop do zemlje za privatno obdelavo. Z zemljiško politiko je vlada oblikovala tudi delovno silo, saj je lahko na primer ponujala zemljo in s tem spodbujala priseljevanje ali pa je vplivala na regionalno razdelitev dela, s tem ko je omejila dostop do zemlje ali pa ji povišala ceno (De Ferranti *et al.* 2004: 118). V drugi polovici 19. stoletja je Brazilija (po zgledu *Homestead Acta* ZDA iz leta 1862) ponudila brezplačno zemljo družinam, ki so bile pripravljene za določen čas to zemljo obdelovati in se ustaliti (Pereira 2003). S tem je skušala spodbuditi priseljevanje na podeželje, vendar ni bila preveč uspešna, ker se ni usmerila na zagotavljanje zemlje manjšim lastnikom (De Ferranti *et al.* 2004: 118).

Konec 19. stoletja je nastopilo obdobje nižanja transportnih stroškov in izjemne rasti mednarodnega trga. Od tega razvoja so največ odnesle države Latinske Amerike, bogate z zemljo, ki so lahko bolje izkoristile svoje primerjalne prednosti v kmetijstvu. Ker je bila zemlja lastniško visoko skoncentrirana, je bil učinek integracije svetovnega trga le še dodaten element, ki je spodbujal neenakost. Tisti, ki so že imeli zemljo, moč ali denar, so imeli tudi monopol nad novo nastalim bogastvom, ki ga je prinesla zemlja. Z novo nastalimi tržnimi priložnostmi in porastom vrednosti zemlje je svetovni trg spodbudil elite k uveljavljanju svojega vpliva na prej omenjene zemljiške politike, z namenom še bolj okoristiti sebe s potencialnimi zaslužki. Fleksibilnost v spreminjanju institucij za osebne namene ekonomsko in politično močnih elit glede na zunanje spremembe je očitna tudi na drugih področjih

ekonomskih politik, na primer pri regulaciji finančnih institucij in zunanji menjavi. Kar je koristilo elitam, pa ni nujno koristilo tudi zmanjševanju neenakosti ali pospeševanju gospodarske rasti. Skozi 19. stoletje je Latinska Amerika začela močno zaostajati za razvojem svoje severne sosedne in drugih razvitih držav (De Ferranti *et al.* 2004: 120).

Izobraževalne institucije v Latinski Ameriki so predstavljale pomemben element v družbi, saj so bile povečane stopnje izobraženosti in pismenosti večkrat povezane z družbenoekonomskimi spremembami, ki pozitivno vplivajo na rast, na primer s povečanjem delovne produktivnosti, hitrejšimi tehnološkimi spremembami in višjimi stopnjami trgovskega in političnega sodelovanja. Poleg tega večje investicije v izobraževanje močno vplivajo na razdelitev koristi od gospodarske rasti. Čeprav so imele države Latinske Amerike že na začetku 19. stoletja dovolj materialnih sredstev za ustanovitev široke mreže osnovnih šol, so do 20. stoletja le malo vlagale v to smer, le redkim je uspelo pokriti vso populacijo, tako da so imele države v večini primerov nizko stopnjo pismenosti vse do 20. stoletja in še dlje. Po drugi strani pa je bila na voljo dokaj velikodušna podpora za univerze in druge visokošolske institucije, ki so bile namenjene šolanju otrok elit. V Braziliji so imeli bogati posamezniki nesorazmerno veliko politično moč, zaradi česar so bili zmožni preskrbeti izobraževanje svojih otrok in se ogniti plačevanju davkov za oskrbo (subvencioniranje) šolanja revnejšim prebivalcem (De Ferranti *et al.* 2004: 115–118).

V četrtem poglavju sem dobila odgovor na prvo raziskovalno vprašanje. Temelji neenakosti v Braziliji so bili postavljeni že v obdobju kolonizacije in se jim je uspelo obdržati vse do 21. stoletja. Ker je bilo v 20. stoletju veliko priložnosti za odpravo teh temeljev, se bom v naslednjem poglavju posvetila temu obdobju.

5. SPREMEMBE V 20. STOLETJU

Latinska Amerika je v 20. stoletje vstopila z zelo visoko stopnjo neenakosti. V 20. stoletju je v prišlo do pomembnih družbenih, ekonomskih in političnih sprememb. Bistveno se je povečala urbanizacija, medtem ko se je vloga kmetijstva zmanjšala. Modernizacija je premaknila države proti bolj odprti in demokratični politiki, čeprav je bila demokracija še bolj plitka in neustaljena. Stopnja izobraženosti je bila še vedno nizka. Kljub razširitvi izobraženosti v zadnjih 40 letih to ni vplivalo na gospodarsko rast in spremembe v razdelitvi dohodka. Najbolj verjetna razlaga za takšen razvoj je prenizka kvaliteta izobrazbe pa tudi to,

da so za izkoristek izobrazbe v prid razvoju odgovorne tudi druge institucije, ne samo izobraževalne. Še vedno so obstajali vzorci družbene izključenosti in diskriminacije, ki so revnim ljudem preprečevale napredovanje v višji razred (De Ferranti *et al.* 2004: 120–121).

Zaviralni element pri preprečevanju dohodkovne neenakosti je predstavljala tudi razvojna strategija iz 1930-ih (De Ferranti *et al.* 2004: 121). Njen pristop je temeljil na notranji usmerjenosti, uvozni zamenjavi in izolaciji pred svetovnim trgom, kar je zmanjševalo pobude za vlaganje v izobraževanje in usposabljanje. Vlada je spodbujala industrijo na račun kmetijstva, financ in trga, omejila uvoz ter neomajno posegala v tržni sistem. S tem je kršila osnovna načela pravičnosti in enakosti na trgu delovne sile, zemlje in kapitala, kar je vodilo v stagnacijo gospodarske rasti, kaos in hiperinflacijo v 1980-ih, kar je ohranjalo zgodovinski vzorec neenakosti in revščine (Mamalakis 1996b).

V Braziliji je v 20. stoletju še vedno prevladoval izvoz primarnih dobrin, na primer kave. Ker pa intenziven razvoj takšnih dobrin omejuje potrebo po izobraženi delovni sili, je takšna strategija izvoza pravzaprav zmanjševala potencialni vpliv višje izobraženosti na dohodkovno neenakost. Tudi odsotnost primernih finančnih trgov je možen vzrok za nespremenjeno stanje. Lastništvo industrije je bilo zelo skoncentrirano, finančni trgi pa premalo razviti in monopolizirani. Brez dostopa do finančnih sredstev so revni ostali revni (De Ferranti *et al.* 2004: 121).

5.1 ZAPUŠČINA GETULIA VARGASA

Getuilo Vargas je bil zelo pomembna politična figura Brazilije v 20. stoletju. Oblikoval in ustanovil je veliko institucij, ki so zaznamovale neenakost, še posebej so pomembni njegovi načrti za industrializacijo ter politike socialne blaginje. Začetki industrializacije v Braziliji segajo v zgodnja desetletja 20. stoletja. V času velike svetovne gospodarske depresije v 1930-ih je bilo pričakovati upad industrijske proizvodnje, vendar je ta v Braziliji celo narasla, saj je pomanjkanje mednarodne menjave ustvarilo *de facto* zaščito brazilskih proizvajalcev. Vargasovo predsedovanje, ki je trajalo od 1930 do 1945, je spremljalo ta porast domače proizvodnje. Njegova vlada je dodala pomemben element z ustanovitvijo mreže državnih podjetij, ki so razširila vlogo države v gospodarstvu, ki je bila prej fregmentirana. Industrializacija je tudi pospešila urbanizacijo ter porast urbane delovne sile. Do konca svojega predsedovanja je s svojimi pomočniki postavil institucionalno strukturo delovne in

socialne administracije, ki je obstajala še naslednjo polovico stoletja. Osrednjo vlogo pri tem je imelo Ministrstvo za delo, ki je imelo monopol nad mestnimi sindikati (podeželski sindikati niso bili zakonito priznani in so pred letom 1945 sploh komaj obstajali). Nadzorovalo je vse vidike urbanih sindikatov, vključno z uradnim priznanjem, notranjimi financami, njihovo izbiro uradnikov ter minimalno plačo delavcev. Vzporedno z ministrstvom so delovali pokojninski inštituti, ki so skrbeli za administracijo pokojninskih skladov, ki so se zbirali s pomočjo davkov na plače. Na njihovo delovanje sindikati niso imeli vpliva. Posebej opazna v tej strukturi je bila pozornost, posvečena pokojninskemu sistemu vladnih uslužbencev. Njihovo število je v času Vargasa naraslo skupaj z velikostjo vlade. Institucionalna struktura je bila dejansko brez kakršne koli neodvisne gospodarske vloge, saj je vso politiko nadzorovala birokracija, ki jo je ustvaril ravno Vargas (Skidmore 2004). V času vojaške diktature med leti 1964–1989 ni prišlo do večjih sprememb. Sindikati so ostali aktivni in na določenih področjih celo dobili večjo vlogo, vendar pa je vojska nadzorovala izbiro njihovih uradnikov (Sanders 2004: 1). Sistem, ki se je vzpostavil že v času Vargasa, se je nadaljeval tudi po letu 1989. Čeprav je prišlo do pomembnih revizij, je večina ostala nespremenjena (Skidmore 2004).

Leta 1986 je s sprejemom Washingtonskega konsenza¹³ prišlo do mešanice privatizacije, finančne liberalizacije in tržnih reform, ki so poskušale uravnovežiti bilanco in končati korupcijo v državi. Pozitivne spremembe so zajemale zmanjšanje inflacije ter proračunskega primanjkljaja, prosta trgovina je odprla pot izvozu. Prvi val reform je tako spodbudil rast, povečal kreditne možnosti ter prinesel poplavo poceni uvoznih izdelkov (The Economist 1996a). Vendar liberalne reforme niso prinesle rešitve za dohodkovno neenakost in revščino.

5.2 ODSOTNOST LEVICE

Kako je elitam skozi zgodovino uspelo tako sistematično uveljavljati svoje zahteve? Brazilska levica se je skozi zgodovino vedno znova dokazovala kot razdeljena in šibka. Šele prihod na oblast Da Silve leta 2002 je morda odprl pot spremembam. Poleg tega Brazilija za sabo nima nobene tradicije revolucije, na katero bi se levica lahko naslonila. Dvakrat je sicer tvegala z državnim udarom (1935 in 1964), vendar se ni nikoli dovolj učinkovito mobilizirala, da bi

¹³ Washingtonski konsenz označuje tržne reforme, ki naj bi po mnenju ZDA, MDS in Svetovne banke Latinski Ameriki pomagale pri razvoju. Jedro teh reform predstavljajo privatizacija, tržna odprtost (za tuje investicije in uvoz), neomejeno gibanje kapitala ter nižji davki (Finnegan 2003).

ustanovila veliko in agresivno levico, ki bi jo potrebovala za razdelitev dohodka. V praksi se je brazilska masa vedno znova izkazala za relativno nedovzetno za pozive k zahtevam povečanja blaginje. Ob vsem tem pa je bila levica tudi manipulirana s strani elit (Skidmore 2004).

Drugi dejavnik, ki je spodbujal potencialno mobilizacijo delavskega razreda, je birokracija, ki je »znala privabiti težavnega nasprotnika na svojo stran« (Skidmore 2004). Ustrezen primer je sistem sodišča za delo. Glede na nestabilnost brazilskega trga delovne sile je veliko pripadnikov levice sprejelo zaposlitev na sodišču, saj jih je, če ne drugega, privlačila dobra plača. Vsekakor se tisti, ki so zaposlitev sprejeli, niso izkazali kot predani politični aktivisti (*ibid.*).

Kar se tiče same levice, je imela ta problem pri oblikovanju svoje identitete in programa, ki bi privlačil širše množice. Primer njene šibkosti je bil razpad leta 1964. Delavska stranka (*Partido dos Trabalhadores* – PT) je kljub temu počasi povečevala svojo zastopanost v kongresu in si pridobila nekaj politično vplivnih mest.

Levica je bila tudi žrtev pretkane manipulacije konzervativne stranke. Slednja je od leta 1920 igrala na karte antikomunizma in to tudi uspešno izrabila, kadar je levica poskušala izzvati obstoječo vlado, kar se je zgodilo v letih 1935, 1947 ter 1964. Prav tako je brazilsko levico vedno znova uspelo nevtralizirati ameriški vladi, ki je predvsem v času hladne vojne skušala nadzorovati morebitne komunistične težnje v Latinski Ameriki. Če se je našel politični reformist, ki je hotel kritizirati razdelitev dohodka v Braziliji, je ameriška vlada to razumela kot kritiko osnovne brazilske družbene strukture, kar je seveda takoj nanese na sum komunističnih teženj in posledično razlog za vmešavanje (Skidmore 2004).

Tudi tuji investitorji in domači poslovneži so vplivali na levico. Veliko podjetij je našlo način, kako sponzorirati kampanje politikov, ki so podpirali njihove posle. Njihovi ogromni prispevki so predsednika Fernanda Collorja (1990–1992) celo stali tožbe na sodišču leta 1992. Poslovneži so z intenzivnim lobiranjem redno izražali svoje nezadovoljstvo nad politikami, ki bi znale znižati njihov zaslužek. Znali so vplivati celo na potrošnike, tj. srednji in nižji razred, in usmerjati njihove življenjske stile s svojo ponudbo. Levica, še posebej PT, se je dostikrat znašla v položaju zagovarjanja korporativnih privilegijev na račun potencialnega izboljšanja stanja najrevnejšega prebivalstva (*ibid.*).

Od leta 1960 se je skoraj vsaka vlada soočila s potrebo po stabilizaciji. Dva glavna simptoma sta bila primanjkljaj v plačilni bilanci ter visoka inflacija. To vodi vlade k iskanju pomoči prek tujih posojil, kar neizogibno vključuje tudi MDS, skupaj z negativnimi političnimi asociacijami, ki jih to prinese. Te ciklične krize so vedno znova obremenjevale delovanje vlade, in to na račun vprašanja reševanja razdelitve dohodka. Brazilija je vedno znova žrtvovala domači razvoj za kratkoročne stabilizacijske ukrepe, ki imajo po naravi regresiven učinek na razdelitev dohodka.

Dohodkovna neenakost je ostala zelo visoka v 1990-ih, brez znakov izboljšanja. To se je hitro spremenilo, ko je vlada Fernanda Henriquea Cardose izvedla zelo uspešen protiinflacijski program imenovan *Plano Real*,¹⁴ ki je ohranil relativno stabilnost cen ne da bi povečal dohodkovno neenakost, kar je bil tudi dokaz, da ni nujno, da stabilizacijski ukrepi regresivno vplivajo na razdelitev dohodka, če se jim pravilno pristopi – kar na žalost ni bil vedno primer. Na mnogih drugih področjih Cardoso ni naredil vidnejšega napredka v zmanjševanju dohodkovne neenakosti (Skidmore 2004).

V 20. stoletju se je neenakost torej ohranila kljub poskusom pozitivnih sprememb. V prvi polovici je bila razvojna strategija tista, ki je preprečila razvoj gospodarstva in izobraževanja. Z Washingtonskim konsenzom je potem prišlo do razcveta gospodarstva, vendar pa je dohodkovna neenakost ostala nespremenjena. V tem poglavju sem deloma že dobila odgovor na drugo in tretje raziskovalno vprašanje. V naslednjem poglavju pa se bom konkretno lotila iskanja odgovora na drugo raziskovalno vprašanje, zakaj dosedanje strategije zmanjševanja dohodkovne neenakosti niso bile uspešne. Najprej bom pogledala, katere strategije so sploh bile uporabljene, nato pa bom ocenila njihovo učinkovitost.

6. NEKATERE STRATEGIJE ZMANJŠEVANJA DOHODKOVNE NEENAKOSTI

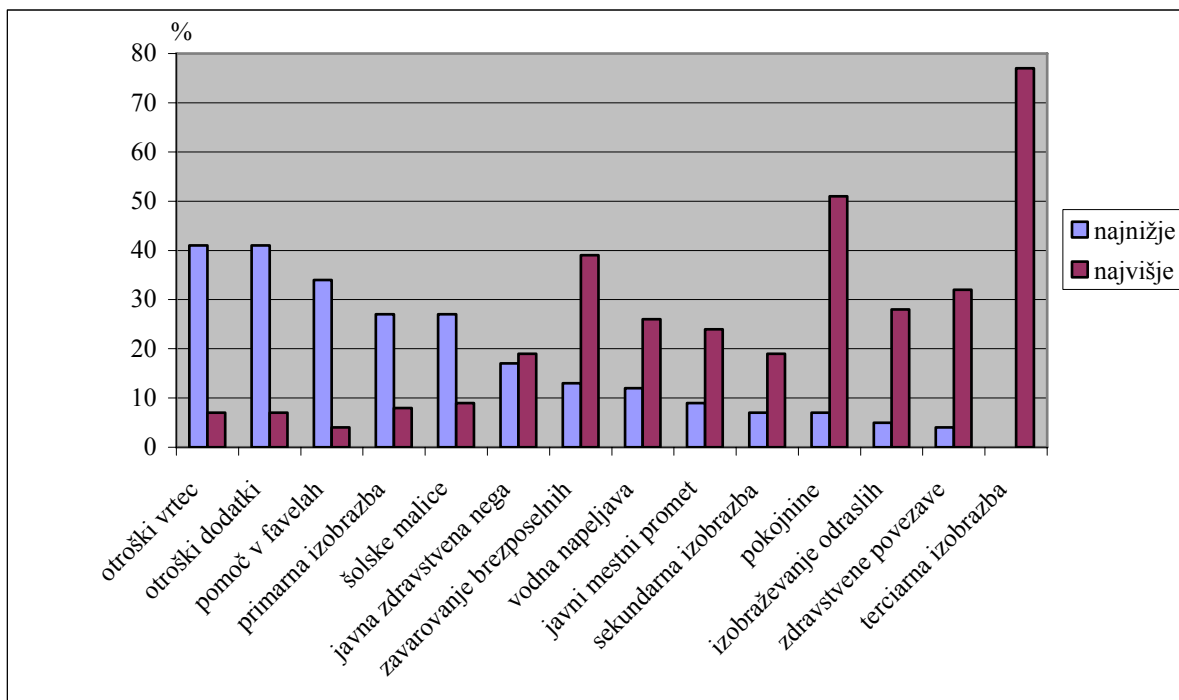
Podrobnejši pregled zgodovine pokaže, da zniževanje dohodkovne neenakosti nikoli ni bilo v prvem planu brazilskih politikov. Če je že prišlo do napredka v razdelitvi dohodka, je bila to prej naključna posledica določene politike, ki je imela v osnovi drugačen cilj (DFID 1998: 2). Ekonomsko neenakost je na sploh težko reševati neposredno, ne da bi hkrati (negativno)

¹⁴ Real je brazilska denarna valuta op. p.

vplivali na proces ekonomske rasti. Ravno zaradi tega so bolj primerne posredne politike, ki širijo dostop do gospodarskih priložnosti. Takšne politike so na primer investicije v omogočanje širšega dostopa do kvalitetne izobrazbe ter tudi do večje možnosti za nastop na politični sceni in državno zaščito (De Ferranti *et al.* 2004: 122).

S prehodom v liberalni gospodarski sistem po letu 1990 se je država soočila s težavo uravnavanja makroekonomske stabilnosti in morebitne finančne krize nasproti stroškom morebitnih reform in družbene pravičnosti. Gospodarska rast in socialni napredek očitno nista šla z roko v roki. Čeprav je Brazilija relativno veliko vlagala v razvoj socialnih politik (okoli 40 odstotkov javnih izdatkov oziroma okoli 15 odstotkov BDP), je njihovo učinkovitost ovirala začetna neenakost, zato se je napredek kazal zelo počasi, če že (Sgard 2003: 1). Po ocenah OECD (2005a: 1) imajo državni socialni programi v Braziliji skupno res le manjši pozitiven učinek na razdelitev dohodka, vendar pa je odvisno od vrste programov. Nekateri imajo zelo regresiven učinek (na primer socialno zavarovanje, privatne bolnice, univerze), drugi spet dosežejo ciljno skupino revnih prebivalcev (štipendiranje otrok, osnovne šole) – glej graf 6.1.

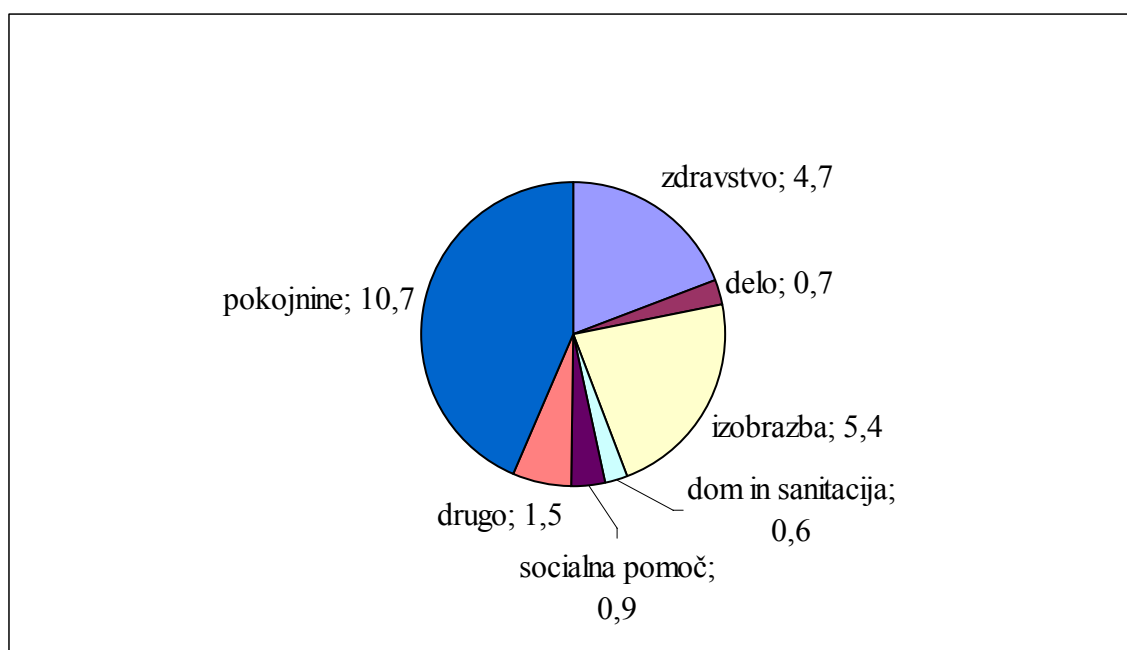
Graf 6.1: Izbrani programi, ki jih financira država (odstotek javnih izdatkov, ki dosežejo petino najnižje in najvišje dohodkovne skupine)

Vir: OECD (2005a: 2).

Primer neprimerne ali nepotrebne državnega financiranja so pokojnine. Brazilija je leta 2002 za njih porabila visokih 10,7 odstotka BDP, kar je nad povprečjem OECD držav, medtem ko na ta račun trpijo investicije v socialne in zdravstvene namene (OECD 2005b) – glej graf 6.2.

Graf 6.2: Financiranje socialnega programa, 2002 (odstotek BDP).

Vir: OECD (2005b).

Za gospodarski razvoj je pomembno, da so napredki v pravičnosti pospremljeni s porastom varčevanj in investicij, ki so potrebni za spodbujanje rasti, ter gospodarsko konkurenčnostjo na mednarodnem trgu. Ključni element pri tem je vlaganje v človeške vire (Altimir 1996). Bolj kot zbiranje državnih prihodkov je pomemben način, kako država svoja sredstva uporablja. Povezava med razdelitvijo dohodka in socialnim financiranjem, še posebej izobraževanja in zdravstva, skozi katere vlade lahko vplivajo na oblikovanje in možnost dostopa človeškega kapitala, je zelo močna. Javno vlaganje v človeški kapital za revno populacijo je lahko učinkovit način zmanjševanja dohodkovne neenakosti na dolgi rok (IMF Staff 1998: 4).

Pomemben neposreden poskus prerazdelitve v Braziliji je zemljiška reforma. Ostale reforme, ki so posredno zaznamovale spremembe v neenakostih na ta način, da so poskušale izboljšati socialne razmere prebivalcev z najnižjimi dohodki, vključujejo področje izobraževanja, zdravstva, zaposlovanja, družbenega vključevanja in socialne pomoči.

6.1 ZEMLJIŠKE REFORME

V Latinski Ameriki ima Brazilija največjo populacijo revnih, ki živijo na podeželju. Njihovo stanje ni samo posledica dohodkovne neenakosti, ampak tudi neenakosti v lastnini (Bryant 1998). Lastništvo zemlje v Braziliji je eno najbolj neenakih na svetu (The Economist 2005). Po podatkih Organizacije Združenih Narodov za izobraževanje, znanost in kulturo (*United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization* – UNESCO) ima približno odstotek lastnikov v lasti kar 46 odstotkov zemlje, medtem ko si 90 odstotkov lastnikov lasti 20 odstotkov zemlje (Kintto 2001). Od tega je več kot sto milijonov hektarjev obdelovalne površine neizkoriščene. Neenakost v razdelitvi zemlje predstavlja resen problem, saj povečuje revščino in omejuje uspešen razvoj kmetijstva. Zaradi nemogočih razmer na podeželju se je na milijone kmetov s svojimi družinami preselilo v mesta (*ibid.*).

Do večje zemljiške reforme v Braziliji še ni prišlo, čeprav se je o tem veliko govorilo. Kakršne koli poskuse s strani vlade so zatrli politično močni lastniki latifundij (Reynolds 1996). V zgodnjih 1960-ih je v Braziliji prvič prišlo do širšega agrarnega gibanja, predvsem na revnem SV predelu. Kakršne koli upe je takoj zatrl vojaški režim, ki je vladal od leta 1964. Vladne politike v času režima so spodbujale velike, mehanizirane kmetije, ki so večinoma proizvajale za izvoz. Takšne politike so slabo vplivale na revne kmete, ki so ostajali brez zemlje in brez dela (Pereira 2003). Konec 1970-ih in v začetku 1980-ih so se na južnem predelu Brazilije začeli zbirati aktivisti, ki so organizirali okupacije zemlje in postavljanje obcestnih taborišč. Leta 1984 so te akcije prerasle v nastanek Gibanja kmetov brez zemlje (*Movimento dos Trabalhadores Rurais Sem Terra* – MST) (Ondetti 2006). MST je deloval na nenavaden, vendar učinkovit način. Okupiral je tisto zemljo, ki je bila v lasti transnacionalnih podjetij ali bogatih lastnikov in ki ni bila v procesu obdelovanja (Kintto 2001).

MST se je močno razširil v drugi polovici 1980-ih. Postal je največje podeželsko gibanje v brazilski zgodovini in eno najbolj vplivnih družbenih gibanj v sodobni Braziliji. Njihov cilj je bil prisiliti vlado, da izvrši ustavno klavzulo o predaji velikih, neobdelanih zemljišč za namen agrarne reforme. Če so bili pri tem uspešni, so družine preko vladnih poravnjav dobile svoje parcele. Poleg MST so delovala tudi druga podobna gibanja, nekatera so bila povezana s podeželskimi sindikati, druga pa so delovala samostojno (Ondetti 2006).

S koncem vojaškega režima leta 1985 se je pojavil nov val optimizma glede zemljiške reforme, vendar navdušenje ni trajalo dolgo (*ibid.*). Jose Sarney (predsednik Brazilije 1985–1990) je ob prihodu na oblast obljubljal program masivne prerazdelitve zemlje, njegova reforma pa ni bila izpeljana (Pereira 2003). Na veliko žalost zagovornikov reforme so predsednikove obljube sprožile val ogorčenja med bogatimi lastniki zemlje, ki so s pomočjo učinkovitega lobiranja celo dosegli, da so bile določbe o morebitnih reformah v novi ustavni konvenciji leta 1987/88 omenjene le bežno in predvsem nejasno. Do konca Sarneyevega mandata je vladi uspelo naseliti manj kot 90 tisoč družin od obljubljenih 1,4 milijona (Ondetti 2006).

Zanemarjanje zemljiške reforme in ukvarjanje z gospodarsko krizo se je še poslabšalo pod novim predsednikom, Fernandom Collorom de Mellom, ki je bil izvoljen konec 1989. Ker se je ukvarjal predvsem s preprečevanjem inflacije ter korupcije, mu je ostalo le malo volje za družbene zadeve. Čeprav je v predvolilni kampanji obljubljal, da bo naselil 500 tisoč družin, ni prišlo praktično do nobene prerazdelitve. Uvedel je ostre stabilizacijske ukrepe in začel s programom liberalnih reform, ki so dokaj oškodovala kmetijstvo, predvsem manjše kmete (*ibid.*).

Naslednji predsednik, Itamar Franco (1992–1995), je sestavil bolj napredno koalicijo in obljubil, da bo v ospredje postavil družbena vprašanja. Čeprav so bili rezultati prerazdelitve v njegovem mandatu skromni, je prišlo do napredka v zakonodaji zemljiških reform. Zapolnil je luknje, ki so nastale v prejšnji ustavi, in omogočil naselitve kmetijskih družin. Njegov načrt je zajemal namestitvev 80 tisoč družin, končal pa je pri vsega 20 tisoč naseljenih. Kljub vsemu je Francova vlada predstavljala napredek v primerjavi s prejšnjo (*ibid.*).

Leta 1994 je Cardoso (1995–2003) naznanil nov stabilizacijski načrt *Plano Real*, ki se je osredotočil na liberalne gospodarske reforme. Poleg tega je obljubil, da bo naselil 280 tisoč družin do konca prvega mandata leta 1999 (The Economist 1996b). Spet so se vmešali bogati lastniki zemlje, ki so najprej ustavili finančne vire Inštituta za agrarne reforme (*Instituto Nacional de Colonização e Reforma Agraria* – INCRA), potem pa še na mesto predsednika postavili enega izmed svojih pripadnikov (Ondetti 2006).

Javnost v Braziliji že od zgodnjih 1960-ih v večini podpira zemljiške reforme. Preden pa so strategije MST popolnoma dosegle svoj namen, je zemljiška reforma nepričakovano postala

glavna tema nacionalne debate zaradi drugega razloga (*ibid.*). Čeprav je bil pritisk s strani MST ogromen, sta opazne spremembe v odnosu vlade do zemljiške reforme sprožila masakra protestnikov leta 1995 in 1996 (Pereira 2003).¹⁵ Vlada je zaradi ogorčenja in zaskrbljenosti javnosti doma in po svetu pospešila prerazdelitev zemlje in se bolj posvetila protestnikom. Kot posledica večje vloge oblasti so se povečale tudi okupacije, saj so protestniki videli, da lahko dosežejo svoj cilj lažje kot prej, ko vlada ni hotela sodelovati. Cardoso je ponovno potrdil zavezanost svojim prvotnim načrtom naseljevanja in obljubil, da bo z novo zakonodajo pospešil proces reforme in zatrl nasilje nad protestniki. Hkrati s to navidezno zagnanostjo pa je skušal omiliti poskuse MST, da še naprej vrši velik pritisk na vlado. Konec leta 1998 so federalni uradniki oznanili, da jim je uspelo nastaniti več kot 287 tisoč družin in da so s tem presegli svoj prvotni cilj. Poleg tega naj bi vlada vložila veliko več denarja v podporo podeželju in uvedla nekaj novih podpornih zakonov, ki so bili povezani z zemljiško reformo (Ondetti 2006).

Cardoso je bil ponovno izvoljen leta 1999. V drugem mandatu se je njegovo stališče do zemljiške reforme, kot tudi do reformnih gibanj, spremenilo. Financiranje zemljiške reforme se je precej zmanjšalo, ukinjeni so bili posebni kreditni in tehnični programi za naseljene. Reakcija MST je bila povečanje protestov, vendar je Cardoso udaril nazaj in izdal odredbo, da bo vsaka okupirana posest po zakonu prepovedana za naselitev za vsaj dve leti (*ibid.*).

Kljub paketom agrarnih reform, ki jih je zagotovil Cardoso v času svojega vladanja, je razdelitev zemlje ostala eden od vzrokov ukoreninjene revščine v Braziliji (Mitchell 2002). Po eni strani so njegova dejanja prinesla uspehe, saj je veliko kmetov prišlo do zemlje (Vankrunkelsven 2003), izboljšalo se je ekonomsko stanje na podeželju (The Economist 1997) in v osmih letih njegove vlade je bila ohranjena stabilnost cen, kar je uspeh za brazilsko gospodarstvo (Pereira 2003). Po drugi strani je bil učinek Cardosovih dejanj negativen. Posojila, ki so bila na voljo malim kmetom, so mnoge vodila v bankrot, saj jih niso bili zmožni odplačevati (Vankrunkelsven 2003). Kmetje se tako niso bili zmožni osamosvojiti, kar je bil namen vladnih posojil in pomoči (The Economist 1997). Poleg tega pa je še vedno ostalo ogromno obdelovalne površine, ki ni bila dodeljena nikomur (Pereira 2003).

¹⁵ Leta 1995 je prišlo do konflikta med policijo in protestniki na zemljišču v Corumbiari. Ubitih je bilo 11 protestnikov, med njimi sedemletna deklica, in dva policista. Leta 1996 je v občini Eldorado do Carajas vojaška policija napadla skupino okoli 1200 protestnikov in ubila 19 oseb ter ranila več kot 60 oseb (Ondetti 2006).

Lula je obljubil, da bo pospešil zemljiško reformo, in zemljo, ki si jo lasti država, razdelil revnim družinam. Omejen z državnim proračunom je do sedaj le malo prispeval k uresničenju tega cilja (The Economist 2005). Na začetku leta 2007 je brazilska federalna vlada objavila, da je v obdobju prvega mandata Da Silvi uspelo naseliti 381.000 kmetov brez zemlje. Vendar pa po poročanju časopisa Folha de S. Paulo ti podatki niso točni, saj naj bi bila večina teh naselitev izvršena že v mandatih prejšnjih predsednikov. Poleg tega naj bi veliko naselitev potekalo na območjih, ki ne vključujejo latifundij in tako te naselitve ne prispevajo k razdelitvi zemlje in ne predstavljajo zemljiške reforme v pravem pomenu (glej Brazil Magazine 2007).

6.2 IZOBRAŽEVANJE

Izobrazba ima zelo pomembno vlogo pri bojevanju z revščino v Braziliji. Po podatkih Sgarda (2003: 2) 68 odstotkov revnih Brazilcev ni dokončalo niti štirih let osnovne šole, v primerjavi s 15 odstotki, ki so končali več kot osem let in 1,9 odstotka tistih, ki imajo 12 let izobrazbe. Dohodkovna neenakost odseva nezadostno vlaganje v izobraževanje. Kljub napredku med leti 1976–1996, ko je povprečje let izobraževanja zraslo s 3,2 na 5,3, je stopnja izobraženosti še vedno nizka, predvsem pa so pri priložnosti za izobraževanje zapostavljeni revni otroci. Dostop do izobrazbe predstavlja ključni element za povečanje družbene mobilnosti in zmanjševanje neenakosti v priložnostih med družbenimi razredi (*ibid.*).

Resen in pogost problem so primeri otrok, ki se ne šolajo, ker to ni v interesu njihovih staršev. Veliko revnih staršev ne zmore pokrivati stroškov šolanja ali pa svoje otroke raje čim hitreje uvedejo v delo. Čeprav je osnovna izobrazba obvezna in delo mlajšim od 16 let ni dovoljeno, je v Braziliji veliko otroškega dela. Razlog je preprost: njihovi starši potrebujejo denar. Položaj se je izboljšal s pojavom dveh uradnih programov: *Bolsa Escola*, ki štipendira starše za vsakega otroka pod pogojem, da hodi v šolo, in Sklad za ohranjanje in razvoj osnovne izobrazbe ter razvoj poklica profesorjev (*Fundo Para Manutenção e Desenvolvimento do Ensino Fundamental e Valorização do Magisterio* – FUNDEF), ki financira občine s federalnimi prispevki glede na število otrok, vpisanih v šolo (Virtual-Brazil.com ND). Pri tem imajo prednost bogatejše zvezne države in občine, ne samo, ker dobijo več prispevkov, ki jih lahko vložijo v boljše izobraževanje, ampak tudi ker so njihovi prebivalci bolj obveščeni in znajo bolje izkoristiti prednosti vladnega financiranja. Bogatejše občine bolje plačujejo

učitelje, imajo boljšo infrastrukturo, medtem ko v revnejših mestih in zveznih državah prevladujejo nizki standardi (*ibid.*).

Prav tako obstaja težnja, da federalne, zvezne in občinske oblasti, ki so odgovorne za izobraževanje, denarna sredstva vlagajo v napačne namene, na primer za nove televizorje, namesto za plače učiteljev (Skidmore 2004). Lokalne vlade so pogostokrat učiteljem plačevale smešno nizke plače, ki niso presegle državnega minimuma (Hudson 1997a). Za učitelje je bilo res slabo poskrbljeno, saj poleg nizkih plač niso imeli niti urejenega pokojninskega sistema in delovnih pogojev (The Economist 2003b). Cardoso je bil v tem elementu uspešen in mu je uspelo povišati plače učiteljev, vendar bodo rezultati vidni šele na dolgi rok (Skidmore 2004).

Vpisi v šolo so močno narasli v času predsedovanja Cardose, predvsem v osnovnih šolah, ki so postale univerzalno dostopne. Vendar pa večina mladih Brazilcev še vedno nima srednješolske izobrazbe. Po podatkih SB samo 33 odstotkov mladih obiskuje srednjo šolo. Tempo vključevanja se mora izboljšati, saj drugače globoka neenakost ne bo izginila, konkurenčnost države pa bo tudi šla po zlu (The Economist 2003b). Za slabe rezultate je krivo tudi stanje šol, za katere je značilno premajhno število preslabo usposobljenih učiteljev, razredi brez učbenikov in drugega učnega materiala in slaba varnost šolskih zgradb, ki jih preplavljajo vandali in prodajalci drog. Do izpolnjenega 14. leta starosti, ko bi morali biti pripravljeni za vstop v srednjo šolo, 74 odstotkov učencev državnih šol zaostaja vsaj eno leto ter morajo ponavljati razred, ker niso sposobni slediti. Veliko takšnih učencev potem šolo kar zapusti in postanejo prestopniki (*ibid.*). V skoraj vseh državah Latinske Amerike se je izobraževalni sistem razširil do te meje, da je večini populacije – vsaj nominalno – omogočen dostop do izobrazbe. Vendar obstaja velik razkorak med politiko in prakso, tako da je dejanski dostop lahko precej neenak. Ponavljanje razreda in prenehanje šolanja je na primer veliko bolj skoncentrirano med nižjimi družbenimi razredi. Tudi kvaliteta izobrazbe in uspešnost šolanih sta razdeljeni zelo neenakomerno (Altimir 1996).

Izobraževanje v Braziliji zaznamujejo ekstremne neenakosti. Na eni strani je visoko razvit univerzitetni sistem, na drugi pa visoka stopnja nepismenosti. Kljub mnogim poskusom izboljšanja sistema, obstaja problem kvalitete (Hudson 1997a). Po podatkih OECD Brazilija vlaga približno šest odstotkov BDP v izobraževanje, toliko kot na primer Francija, Švica in Nemčija (Brazilian Government 2005a). Sredstva državnega proračuna, ki so namenjena

izobraževanju, dosegajo nivo bogatih držav, vendar pa gre večina teh sredstev v državne univerze, kjer prevladujejo študenti bogatih staršev.

Napredek se je pokazal na področju izobraževanja na stopnji osnovne ter srednje šole. Leta 1990 je bilo šolajočih 37,6 milijona v primerjavi z 10 milijoni leta 1964. Leta 1990 je bilo od vseh šolajočih 3,9 milijona otrok v predšolskih ustanovah, 29,4 milijona v osnovnih šolah, 3,7 milijona v srednjih šolah in 1,7 milijona na univerzah (glej graf 6.2.1). Kljub napredku je manj kot 40 odstotkov otrok primerne starosti dejansko hodilo v srednjo šolo (Hudson 1997a). Stopnja nepismenosti je spodbudno padla z 18,3 odstotka v letu 1990 na 13,8 odstotka 1998. Dolgoročno lahko od uspeha v izobraževanju pričakujemo izboljšanje dohodkovne neenakosti (Skidmore 2004).

Graf 6.2.1: Število šolajočih v Braziliji, 1990 (v milijonih)

Zaradi gospodarskih in družbenih sprememb, do katerih je prišlo v Braziliji v zadnjih desetletjih, starši vedno bolj cenijo izobrazbo svojih otrok. Dostopnost šol je postala pomemben element pri odločanju, kje živeti in katero vrsto poklica izbrati ter celo, koliko otrok imeti (*ibid.*). Napredek v izobraževanju, ki ni več rezervirano le za elite, je zdaj skoraj univerzalna dostopnost osnovne stopnje – osem let osnovnega šolanja. Leta 1940 je bilo 21 odstotkov otrok, starosti med sedem in 14 let, vpisanih v šolo. Leta 2003 jih je bilo v učilnicah že 98 odstotkov (Brazilian Government 2005a).

6.3 ZDRAVSTVO

Naslednje področje, v katerem je prišlo do pozitivnih sprememb, je zdravstvo. Večji del 20. stoletja je bila zdravstvena oskrba revnim težko dostopna, velik del populacije pa niti ni imel socialnega zavarovanja (Elias in Cohn 2003). Šele v 1980-ih je vlada izvedla reforme na zdravstvenem področju, z namenom povečati dostopnost zdravstvene oskrbe posameznikom izven socialnega zavarovalnega sistema. Ustava iz leta 1998 in Organski zdravstveni zakon (*Lei Orgânica de Saúde*) sta poskrbela za nekaj pomembnih sprememb: dostop do zdravstvene oskrbe je postal univerzalen, javni zdravstveni sistem (*Sistema Unico de Saude – SUS*) se je poenotil pod nadzorom Ministrstva za zdravje in Nacionalnega inštituta za medicinsko pomoč in socialno varnost (*Instituto Nacional de Assistência Médica da Previdência Social – INAMPS*), opravljanje in organizacija zdravstvenih uslug pa se je decentralizirala s federalne na zvezno in predvsem občinsko raven (Hudson 1997b).

Ustava dovoljuje tudi obstoj privatnega sektorja, tako da je brazilski zdravstveni sistem sestavljen iz privatnega in javnega sektorja. Zdravstveno zavarovanje v privatnem sektorju ima dvojno vlogo, saj so pokrite praktično enake usluge, ki jih brezplačno nudi SUS. V praksi za zakonit zdravstveni sistem velja javno zdravstvo, privatni sektor, sestavljen iz prostovoljnih privatnih zavarovanj in privatnih ponudnikov, deluje vzporedno z javnim. V privatnem sektorju državljani plačujejo privatnim ponudnikom preko privatnega zavarovanja ali pa s plačilom na licu mesta. Zaradi takšnega načina plačevanja privatno zdravstvo koristijo predvsem premožnejši državljani (Dominguez Uga in Soares Santos 2007).

Usmerjanje javne porabe za zdravstvo je odvisno od razdelitve sredstev v državi. Zdravstveni proračun je razdeljen med zvezne države in občine na podlagi obstoječe infrastrukture, ki je seveda bolj razvita v bogatejših predelih. Federalni prenosi zato več sredstev prenesejo v zvezne države z višjim dohodkom na prebivalca, čeprav so revnejše zvezne države tiste, ki bi rabile več pomoči. Vendar so se te razlike začele zmanjševati konec 1990-ih, ko je vlada nadomestila delež teh prenosov s posebnimi denarnimi nakazili (t. i. *block grants*) na osnovi ocen primarnih in preventivnih zdravstvenih potreb (OECD 2005a: 9). Neposredni dohodkovni prenosi so končno dosegli podeželje in starejše prebivalce ter tiste, ki prejemajo manjše plače od minimalne določene (Skidmore 2004). Pokazal se je napredek v zdravstvenih kazalcih kot so predporodna pomoč, nadzor in preprečevanje diabetesa, tuberkuloze in podobnih bolezni, za katerimi so zbolevali revni prebivalci (OECD 2005b).

6.4 DRUGI PROGRAMI

6.4.1 Neposredno vladno poseganje v zviševanje plač

Izkušnje so pokazale, da ima takšna strategija v tržnih gospodarstvih kvečjemu kratkoročen učinek. Brazilska vlada se je kar nekajkrat odločila povečati minimalno plačo: Vargas leta 1954, Sarney 1986 in Cardoso 1994 in 1995. Vsi poskusi so se izkazali kot enkratni ukrepi, ki so zadovoljili le kratkoročne politične zahteve (Skidmore 2004). Po letu 1996 je bilo poskrbljeno, da je bila minimalna plača določena na nivoju, ki je presegal vrednost osnovne košarice dobrin. Pri urejanju državnega proračuna je odigral pomembno vlogo Akt o fiskalni odgovornosti (*Lei de Responsabilidade Fiscal*), ki je kaznoval zvezno državo ali občino, če je presegla svoj proračun – kar se je največkrat zgodilo z zaposlovanjem novih uslužbencev (*ibid.*).

6.4.2 Načrtovana rast geografskih regij ali sektorjev

Družbene in ekonomske razlike med občinami, zveznimi državami in regijami so v Braziliji že od nekdaj velike – Sever je reven in Jug bogat. Severovzhodni predel ima najslabše rezultate v dohodku na prebivalca, pismenosti, formalni zaposlenosti in letih šolanja, ter zelo slabo razdelitev dohodka. Sever je pod nacionalnim povprečjem v dohodku na prebivalca in formalni zaposlitvi. V primerjavi z jugovzhodnim predelom je precej nižji v vsakem kazalcu. Centralni in zahodni del sta najbolj razvita dela, kar se tiče dohodka na prebivalca, pismenosti, let šolanja, ampak najslabša glede razdelitve dohodka in formalne zaposlenosti – glej tabelo 6.4.2.1.

Za reševanje neenakosti na regionalnem področju je bilo ustanovljenih kar nekaj institucij, poleg tega pa se izvajajo regionalni programi in posebna nakazila dohodkov.¹⁶ Institucije in programi zajemajo finančna nakazila, posojila, kmetijske in gradbene projekte, razne aktivnosti, spodbujanje turizma in druge oblike pomoči.

¹⁶ Več o institucijah in programih v Gomes (2002).

Tabela 6.4.2.1: Izbrani družbeni kazalci v brazilskih regijah, 2001*

Regija/Država	Osebni dohodek (\$/mesec)	Stopnja nepismenosti (2001) (%)	Zaposlenost v formalnem sektorju (1999) (%) celotne zaposlenosti	Šolanje (2001) (število let)	Ginijev količnik razdelitve dohodka (2001)
Sever	576,84	7,8	45,3	6,3	0,589
Severovzhod	448,45	17,7	43,2	5,3	0,617
Jugovzhod	944,72	7,1	68,3	6,2	0,586
Jug	796,26	5,4	71,2	6,6	0,572
Center, Zahod	855,83	9,2	52,9	6,7	0,622
Brazilijska	768,83	11,4	61,3	6,2	0,609

* Oziroma kot je označeno.

Vir: Gomes (2002: 12).

6.4.3 Bolsa Familia

Bolsa Familia je brazilski socialni program tako imenovanih pogojnih denarnih nakazil (*Conditional Cash Transfers*), katerih cilj je zmanjševanje neenakosti preko usmerjanja socialne pomoči v ciljne skupine revnih prebivalcev (Soares *et al.* 2007: 2). Sestavljen je iz štirih programov:

1. *Programa de Erradicação do Trabalho Infantil* – PETI je usmerjen v izkoreninjenje otroškega dela, namenjen otrokom, starim 7–15 let. Program financira občine, da bi spodbudil šolanje (Soares *et al.* 2007: 3).

2. Program *Bolsa Escola* plačuje družinam, ki imajo dohodek pod zakonito minimalno vrednostjo, za vsakega otroka, starega med 6 in 15 let. Pogoj je, da otrok obiskuje šolo (*ibid.*). Do konca leta 2001 je štipendijski program *bolsa escola* zajemal 5,8 milijona družin (Skidmore 2004).

3. *Bolsa Alimentação* skrbi za zdravje otrok do 6 let, s tem ko staršem redno nakazuje denar za vsakega otroka primerne starosti. Pogoji so, da noseče ženske redno hodijo na preglede, dojenje za matere ter cepljenje otrok (Soares *et al.* 2007: 3).

4. *Cartao Alimentação* nakazuje denar družinam z dohodkom, ki je več kot pol manjši od zakonitega minimalnega dohodka. Pogoj je, da se denar porabi za hrano (*ibid.*).

Leta 2003 so se vsi štirje programi združili v enega, *Bolsa Familia*. Namen tega je bilo poenotenje informacijskega sistema in s tem boljši nadzor nad porabo sredstev (Soares *et al.* 2007: 3–4). Pomen pogojnih denarnih nakazil je, da resnično dosežejo najbolj revne prebivalce v državi in tako pripomorejo k izboljšanju neenakosti (Soares *et al.* 2007: 10–11).

Med leti 1996 in 2004 so bila pogojna denarna nakazila za sistemom socialnega zavarovanja druga najbolj pomembna determinanta v zmanjševanju dohodkovne neenakosti (Soares *et al.* 2007: 18).

6.4.4 Fome Zero

Fome Zero je državna politika s ciljem izkoreniniti lakoto in družbeno izključenost revnih družin v Braziliji (Brazilian Government 2005b). Program je uvedel predsednik Lula in s tem dokazal zavezanost k zmanjševanju nezaposlenosti in nasilja na podeželju (The Economist 2003a). Pri izvajanju programa federalna vlada sodeluje z lokalnimi oblastmi zveznih držav in občin, pomagajo pa jim tudi nevladne organizacije, privatna podjetja, verske ustanove in sindikati. Program pokriva pet širših območij: zagotovitev hrane, dohodke, strukturne programe, akcije v sili in izobraževanje (Brazilian Government 2005b).

6.4.5 Programa Nacional de Estímulo ao Primeiro Emprego

Namen programa je priskrbeti mladim spodobne priložnosti za delo. Ciljna skupina so nezaposleni in podzaposleni mladi med 16. in 20. letom starosti, prednost pa imajo posamezniki iz nizko-dohodkovnih družin. Program zajema usposabljanje in izobraževanje, poleg tega sodeluje s podjetji pri zaposlovanju mladih (*ibid.*).

6.5 TEŽAVE V IZVAJANJU

Izobraževanje, zdravstvo, usposabljanje delavcev predstavljajo oblike investiranja v človeški kapital, kar je po mnenju mnogih ekonomistov najpomembnejša dolgoročna strategija za povišanje dohodkov. Problem je, da so omenjeni programi v Braziliji zelo slabo vodeni. Za socialne politike v Braziliji so značilni številčno obsežni programi, vendar je velik delež populacije izključen od prejemanja socialnih sredstev, predvsem podeželski delavci in revni meščani, ki predstavljajo skoraj polovico ekonomsko neaktivne populacije, ki ima nestabilno zaposlitev (Mamalakakis 1996a). Primernejši način bi bil usmerjanje socialne pomoči v določene skupine prebivalcev. Univerzalen način financiranja veliko bolj koristi bogatejšim posameznikom. Tudi ko so programi že usmerjeni v določeno skupino, se pojavi problem, da socialna pomoč velikokrat ne vključuje posameznikov, ki so zaposleni v neformalnem sektorju (OECD 2001). Tudi v programih kot sta zdravstvo in izobraževanje, pri katerih je

prišlo do bistvene širitve pokritja večjega dela prebivalstva, univerzalna dostopnost ostaja izziv. V 80-ih letih, ko so se formalno razširile socialne pravice in obseg mnogih programov, so mnogi posamezniki zaradi gospodarske krize ter razširjenosti nezaposlenosti vseeno ostali brez socialne zaščite (Mamalakis 1996a). Osnovno zdravstvo in izobraževanje sta zajela širok del prebivalstva, vendar sta se soočala s problemom kvalitete, produktivnosti in učinkovitosti. Programi so služili predvsem populaciji v formalnem sektorju in so na ta način izključevali revnejše državljane. V obdobju po hladni vojni so se družbeni kazalci izboljšali, vendar je padec v kvaliteti javnih socialnih storitev resno vplival na populacijo, ki se je zanašala nanje (*ibid.*).

Razvoj gospodarstva v 1980-ih in 1990-ih je oviral socialne politike, kar se je poznalo predvsem v pomanjkanju sredstev. Problem v Braziliji prav tako predstavlja kompleksna mreža akterjev na socialnem področju. Značilno je, da obstaja več institucij, katerih delovanje se prekriva, vendar med njimi ne poteka nobena komunikacija. Nadalje na politične odločitve vplivajo interesi bogatih in vplivnih, tipična je tudi korupcija (Mamalakis 1996a). Druge ovire pri sestavljanju učinkovite strategije vključujejo:

- konflikte glede vprašanja odgovornosti nad decentraliziranimi programi med sindikati, državami in občinami;
- veliko raznolikost v sredstvih in administrativnih zmožnostih, s katerimi razpolaga posamezna občina;
- pomanjkanje koordinacije in skupnih aktivnosti med javnimi agencijami;
- pomanjkanje privatnih sredstev, družbene mobilizacije ter pomoči nevladnih organizacij;
- pomanjkanje instrumentov za boj proti klientelistični, populistični ter skorumpirani politiki socialne države.

Ocena brazilskih socialnih politik je dokaj dvosmerna. Poskrbele so za vidno porast stopnje izobrazbe, čeprav še vedno ne dovolj. Imele so soliden učinek na podeželsko revščino, vendar so bile manj učinkovite v velikih mestih. Javna infrastruktura je napredovala in s tem dostop do vode, elektrike itd., medtem ko je javna varnost začela upadati (Sgard 2003: 3). Strokovnjaki poudarjajo, da imajo socialne politike le majhen učinek na prerazdelitev dohodka. Le 25 odstotkov sredstev naj bi doseglo revno populacijo. Drugi razlog za slabe rezultate je nesorazmerna podpora starejše populacije. Mladi ljudje dobivajo relativno manj

pomoči kot upokojenci. Zelo malo se naredi za to, da se na primer obdrži mladoletnike v šoli ali pa pomaga mladim pri iskanju zaposlitve (*ibid.*).

Pomembne razlike med regijami in dohodkovna neenakost kažejo, da si Brazilija ne sme privoščiti počitka pri razvijanju socialnih politik. Niti ne more preprosto »zrasti« iz revščine, vsaj tako kaže nazadnjaška narava obstoječih socialnih politik. Za državo s tako velikim številom revnih ljudi in neenakomerno razdelitvijo dohodka, je nesprejemljivo, da je večina socialne pomoči porabljena za pokojnine. Tudi podpora za nezaposlenost se velikokrat izkorišča. Takšne strukturne napake po nepotrebnem jemljejo sredstva, ki bi lahko bila bolje izkoriščena za tiste, ki pomoč resnično potrebujejo.

Splošno državno financiranje socialnih programov, vključno z izobraževanjem, zdravstvom, socialnim zavarovanjem, urbanizacijo in naseljevanjem, predstavlja približno četrtno BDP, kar je precej več, kot za to namenijo države s primerljivih dohodkom. V luči tega financiranja bi moral poudarek preiti na izboljšanje učinkovitosti socialnih programov in se osredotočiti na doslednost skozi izboljšanje obstoječih programov in napredkom v rezultatih (OECD 2005b). Država nameni enak delež BDP za socialne programe kot druge DVR, vendar dosega slabše rezultate na področju razdelitve. Očitno je velik dejavnik pri tem korupcija, vendar jo je zelo težko dokazati. Potrebno je tudi razumeti, da večina opisanih ukrepov ne bo prinesla sprememb v razdelitvi dohodka na kratek rok, še posebej, če gre za nedenarne prenose. Morda bo prišlo do pozitivnih sprememb v razdelitvi na dolgi rok, v vsakem primeru pa opisani ukrepi izboljšujejo družbeno blaginjo (Skidmore 2004).

Dosedanje strategije zmanjševanja dohodkovne neenakosti so vsekakor pokazale napredek, a še vedno premalo, da bi njihovo delovanje lahko ocenili kot uspešno. Za naprej je pomembna predvsem stalna aktivnost, predanost ter boljše izvajanje. S tem sem odgovorila na drugo raziskovalno vprašanje, tako da mi preostane še zadnje, tretje, kje se dohodkovna neenakost na primeru Brazilije pozna kot ovira v razvoju. V naslednjem poglavju bom tako najprej ocenila stanje brazilskega gospodarstva na začetku 21. stoletja, potem pa pogledala, kako dohodkovna neenakost vpliva na tekočo gospodarsko politiko, trge kapitala ter družbene konflikte.

7. VPLIV RAZDELITVE DOHODKA V BRAZILIJU NA NJEN GOSPODARSKI RAZVOJ

Brazilijska ima že od nekdaj velik potencial za gospodarsko rast, saj je bogato obdarjena z naravnimi proizvodnimi dejavniki in človeškimi viri. Vendar njen razvoj v zadnjih desetletjih ni izpolnil pričakovanj (OECD 2001). Na mednarodni sceni je visoko cenjena, skupaj z nekaterimi drugimi hitro rastočimi gospodarstvi se uvršča med »gospodarske velikane« (Riehl in Schimmel 2004). Skupaj z Rusijo, Indijo in Kitajsko sestavlja tako imenovane 'BRIC' države (*Brazil, Russia, India and China*), katerim so najbolj optimistične napovedi predvidele, da bodo do leta 2050 skupaj z Japonsko in ZDA predstavljale novih G6 (Wilson in Purushothaman 2003: 2). A medtem ko 'RIC' s polno paro raste in se razvija, 'B' stagnira. Brazilijska je edina država v BRIC skupini, ki ni izpolnila pričakovanj (Wilson in Purushothaman 2003: 15–16). Čeprav je največja svetovna pridelovalka pomarančnega soka in tretja največja izvoznica sladkorja, so dohodki in zemlja zelo nepravilno porazdeljeni. Multinacionalke cvetijo, vendar imajo od tega koristi le redki. Še vedno dve tretjini populacije živi pod mejo revščine, družbena napetost pa narašča (Riehl in Schimmel 2004). Gospodarski problemi, ki ovirajo potencialni razvoj, vključujejo premajhno tržno odprtost, nizke investicije in varčevanje ter visok javni in zunanji dolg (Wilson in Purushothaman 2003: 15). Če želi Brazilijska izpolniti svoj potencial, bo morala v prvi vrsti uvesti korenite gospodarske reforme. Vendar pa to ne bo dovolj. V nalogi je že bilo omenjeno, da gospodarski razvoj zajema več kot le gospodarsko rast, zato je potrebno poskrbeti tudi za družbene reforme. Kot pravi podpredsednik za Latinsko Ameriko in Karibe pri Svetovni banki De Ferranti (The World Bank Group 2003), so »v/ Latinski Ameriki prisotne velike neenakosti, kar se tiče dohodkov, dostopa do šolanja, zdravstvene oskrbe, vode in elektrike. Poleg tega obstajajo velike razlike v pravici do izražanja, lastnine in priložnosti. Te neenakosti upočasnjujejo hitrost zmanjševanja revščine in negativno vplivajo na sam razvoj.«

Če se hoče rešiti dolge zgodovine neenakosti, mora Brazilijska izvesti globoke reforme svojih političnih, družbenih in ekonomskih institucij, izboljšati dostop do pomembnih družbenih storitev in lastnine za revne, predvsem izobrazbo, doseči revne družine z denarnimi nakazili in sprejeti določene politike, ki bodo pomagale domorodnim prebivalcem in prebivalcem z afriškim poreklom (*ibid.*).

7.1 TEKOČA GOSPODARSKA POLITIKA

Do 20. stoletja in pojava demokracije je javna politika skozi šibek davčni sistem, skromno vlaganje v človeški kapital ter protekcionizem domače industrije spodbujala nagnjenja h koncentraciji dohodka (Ramos 1996). Država je od takrat prestala velikanske spremembe na makroekonomskem področju. Inflacija, ki je dolgo predstavljala problem, je po letu 1994 dokaj stabilna (Fonseca 2005). Z močnejšo fiskalno in monetarno disciplino je država zopet pritegnila več investorjev. Samozavest so dvignile tudi reforme na področju davkov in socialne politike, ki je znala ublažiti negativne učinke ekonomskih ukrepov na revne. Brazilija mora nadaljevati z dosežki na makroekonomskem področju in skupaj z reformami na mikroekonomskem področju – davki, kreditni trg, reševanje konfliktov, poslovno okolje in družbena vključenost – še izboljšati njihovo učinkovitost. Le tako bo realizirala svoj potencial (*ibid.*).

Lula je ob prihodu na oblast obljubljal, da bo na prvo mesto postavil reševanje revščine (Sgard 2003: 1). V prvih štirih letih vladanja je njegove mikroekonomske politike zaznamovala previdnost in podrejenost pritiskom globalizacije. Po mnjenju Palleyja (2006) je Brazilija zato zamudila zlato priložnost, da postane eno izmed vodilnih gospodarstev. Globalizacija je predstavljala problem v tej meri, da je pretok kapitala postal še hitrejši. Politika obrestnih mer in njen vpliv na vladni proračun in gospodarstvo je bila razlog za neuspehe, saj je država svoje dohodke namenjala odplačevanju javnega dolga. Na ta način je povzročila, da so že tako nizki državni dohodki pristali v žepih bogatih, namesto da bi bili uporabljeni za popravilo nastalih neenakosti in spodbujanje rasti. Visoke obrestne mere so tudi upočasnile gospodarsko rast in ovirale nastanek novih delovnih mest, kar je še bolj škodovalo brazilske delavce. Vlada je vztrajno uveljavljala ozko monetarno politiko in se ni trudila, da bi poskusila znižati obrestne mere, ne da bi to povzročilo visoko inflacijo in finančno krizo (Palley 2006).

Glede davčnega sistema v Braziliji obstaja problem, da se po obdavčenju dohodki ne spremenijo veliko, razlike med visokimi in nizkimi dohodki ostanejo velike. Davki tako le škodijo revnim prebivalcem in prinesejo še več koristi bogatim. Pri tem se zadeva še poslabša, ker gredo državni davčni prihodki namesto v socialne namene za odplačevanje zunanjega dolga (OECD 2005a). Kadar je vlada poskušala uvesti prerazdelitvene politike, je kakršen koli poskus povišanja davkov takoj sprožil beg kapitala in tveganje finančne krize. Ker bi se

to le ponavljalo, če bi hoteli izvesti kaj podobnega, je bolj pomembno, da se uredi nek osnovni sistem, vlada pa naj se bolj kot na kvantiteto osredotoči na način porabljanja sredstev iz proračuna – na kvaliteto in rezultate. V nasprotnem primeru lahko gospodarstvo začne močno šepati (Riehl in Schimmel 2004).

7.2 NEPRAVILNOSTI TRGA KAPITALA V BRAZILIJ

Človeški kapital je kritičen pri doseganju konkurenčnosti na svetovnem trgu. Posledica dohodkovne neenakosti pa je, da človeško znanje in veščine niso optimalno razvite, saj prebivalcem z nizkim dohodkom niso dosegljive. To zna dejansko upočasniti gospodarsko rast in hkrati oslabeti učinek, ki bi ga morebitna gospodarska rast lahko imela na reševanje teh neenakosti (The World Bank Group 2003).

V zelo slabem položaju so lastniki manjših posesti, ker je za njih slabo poskrbljeno s strani države. Pomanjkanje javnih uslug in zakonske zaščite ustvarja delovne razmere, ki vodijo v omejene zmožnosti kmetov za izboljšanje svojega položaja. Posledice se kažejo v pričakovani življenjski dobi, smrtnosti dojenčkov in stopnji pismenosti, predvsem na SV (Bryant 1998). Povprečen kmet je reven in nepismen, zato ima težave pri uveljavljanju pravic do zemlje. Dogaja se, da njegovi nakupi zemlje niso registrirani, da njegove nakupne pogodbe pravzaprav sploh niso to, kar bi morale biti, ampak le ničvredni papirji. Neenakost v lastništvu zemlje je povezana z neenakim dostopom do posojil, kar je pomembno za gospodarsko rast (Fonseca 2005). Medtem ko bogati lastniki nimajo težav pri dostopu do posojil in lahko brez težav vlagajo v svojo zemljo, pomanjkanje zakonitega lastništva kmetom onemogoča vlaganje v napredek svoje zemlje in dohodka (Bryant 1998). Rezultat je večje koncentriranje zemlje v rokah bogatejših. Takšni vzorci koncentracije zemlje, kjer prevladujejo velika in mehanizirana posestva, povzročajo tudi višjo nezaposlenost (*ibid.*).

Rešitev za revne kmete je v večjem dostopu do posojil. Lula je s prihodom na oblast sicer obljubljal poceni državna posojila manjšim podjetjem in kmetijam, vendar zaradi odplačevanja velikanskih državnih dolgov svojih obljub ni mogel izpolniti. Privatne banke bi lahko ponudile rešitev, vendar zaradi visokih obrestnih mer nimajo koristi, čeodobrijo posojila revnim posameznikom. Državi bi zato bolj koristile nižje obrestne mere (The Economist 2003a). Poleg tega obstaja program PRONAF (*Programa Nacional de Fortalecimento da Agricultura Familiar*), ki spodbuja mikro-kredite in formalizacijo manjših

posesti, s čimer za najšibkejške skupine na podeželju izboljšujejo produktivnost in lažji dostop do trga (Gomes 2002: 17).

Na trgu delovne sile vlada visoka nezaposlenost in širjenje neformalnega sektorja (Fonseca 2005). Zaposlenost v neformalnem sektorju lahko vodi v družbeno razmerja, ki niso optimalna, ter v katerih delavci niso zaščiteni pred zdravstvenimi težavami in revščino (Ibarra 2007). V Latinski Ameriki je trend neformalnega sektorja postal resen problem, saj predstavlja potencialno oviro gospodarski rasti in družbeni blaginji. Več kot polovica delovnih mest v urbanih predelih naj bi pripadala temu sektorju. Njegova porast v 1990-ih bi lahko bila posledica sprememb na trgu delovne sile in regulacijah socialnega zavarovanja, šibkih zakonov in večje dostopnosti socialne zaščite, ki ne zahteva prispevkov od delavcev v neformalnem sektorju. Politiki se morajo, če želijo kaj spremeniti, osredotočiti na izboljšanje pogojev, ki spodbujajo produktivnost formalnega sektorja ter spodbujati podjetja in delavce v neformalnem sektorju, da se vključijo v formalni sektor. Neformalni sektor predstavlja negativno kritiko držav v Latinski Ameriki in njihove nesposobnosti reguliranja sistema socialnega zavarovanja in trgov delovne sile. Poleg boljšega sistema socialnega zavarovanja je pomembno tudi povečanje dostopa do izobraževanja, zato da se nekvalificirani delavci ne odločajo za neformalni sektor zaradi slabe izobrazbe, pa tudi boljši zakoni in večja zaščita delavcev (Ibarra 2007).

7.3 DRUŽBENI KONFLIKTI V BRAZILIJU

Skoraj vsa mesta v Latinski Ameriki so bolj nevarna kot pred začetkom liberalnih reform. Stopnja nasilja je narasla, razlogi pa so različni – od prekupčevanja z mamili, do dohodkovne neenakosti ter korupcije policije in sodišč. Nezadovoljstvo s politično ureditvijo je pripomoglo k porastu nasilja. Temu pripomore šibkost institucij, ki so večinoma neuporabne in pod vplivom korupcije. V nekaterih primerih policija celo sodeluje pri umorih (The Economist 1996a; Hoffman in Centeno 2003). Zaradi povečanja nasilja je morala država nameniti dodatna sredstva za varnost, takšen ukrep pa pogosto le spodbudi dodatno nasilje. Presenetljivih 13–15 odstotkov sredstev BDP so države v regiji vložile v varnost, kar je več, kot porabijo za socialne programe. Strošek očitno predstavlja zaviralno breme za gospodarstvo. Medtem ko si bogatejše prebivalstvo to lahko privošči, si revni ne morejo, zato se pogosto obrnejo k nasilju, da bi prišli do sredstev (The Economist 1996a). Po podatkih Fonsece (2005) je Brazilija vseeno povečala zanesljivost sodniških institucij.

Mladi, ki živijo v nizko-dohodkovnih mestnih predelih, so izpostavljeni resnim in tveganim situacijam (Landmann Szwarcwald *et al.* 1999). Največ umorov se zgodi v tistih predelih mest oz. favel, kjer živi največ revnih prebivalcev. Sovražno okolje in naraščajoč kriminal lahko razumemo kot posledico relativnih neenakosti v primerjavi s širšo družbo. Čeprav narašča spoznanje po potrebi preventivnih politik, ki bi urejale razmere za mlade v nizko-dohodkovnih mestnih predelih, ostajajo vladni programi skoraj neobstoječi (*ibid.*). Po mnenju Hoffmanove in Centena (2003) je porast kriminala močno povezan z dohodkom. Revni prebivalci iščejo izhod iz svojega položaja, velikokrat delajo v nesprejemljivih pogojih in se počasi oddaljujejo od družbe. V zadnji sili se zatečejo tudi k nasilju (*ibid.*). Socialne napetosti v favelah naraščajo. Celo policija se boji vstopiti v nekatere predele, ki jih nadzirajo zakoni prekupčevalcev z mamili. Politike ekonomskega razvoja dosežejo le redke predele države, večinoma velika mesta, posledično pa ogromen segment populacije ostaja marginaliziran (Riehl in Schimmel 2004).

8. SKLEP

Razdelitev dohodka v Braziliji ustvarja velike neenakosti in razcep med bogatimi in revnimi. Slednji niso prikrajšani le za dohodek, ampak tudi za mnoge druge materialne in nematerialne dobrine. Pomanjkanje dohodka povzroča slabše osnovne življenjske razmere ter težji dostop do izobraževanja, zdravstva in drugih sredstev, ki izpolnjujejo potencial posameznikov in jim omogočajo večjo svobodno izbiro življenjske poti.

Država je pomemben akter, ki lahko in bi moral poskrbeti za izboljšanje razmer, saj gre konec koncev za dobrobit celotne družbe. Do sedaj ji ni uspe(va)lo narediti opazne razlike, čeprav kaže vedno več volje za reševanje problema revščine in dohodkovne neenakosti. Gospodarska rast je potrebna za pridobitev sredstev za razvoj in (pre)razdelitev, vendar hkrati ravno nepravična razdelitev ovira izpolnitev potencialne rasti. Država se pri reševanju tega problema sooča z dvema ekstremoma: na enem polu revščina vodi k nasilju in naraščanju napetosti, kar državi jemlje sredstva, ki bi jih lahko uporabila v bolj smiselne namene. Na drugem polu se bogati upirajo spremembam in se nočejo odpovedati svoji moči in vplivu ter se zatekajo k lobiranju in korupciji. Rezultat je nezadosten gospodarski razvoj, še posebej v luči bogatega potenciala. Na podlagi ugotovitev v osrednjem delu lahko potrdim osnovno hipotezo naloge, da nepravična razdelitev dohodka Brazilijo ovira pri razvoju.

Do takšnega zaključka so me pripeljala raziskovalna vprašanja. Najprej sem se lotila raziskovanja zgodovinskih razlogov, ki so privedli do razmer v 21. stoletju. Kolonizacija je postavila močne temelje neenakostim, ki so ostali nepremostljivi. Elite so si hitro ustvarile politično moč in vpliv, onemogočeno je bilo vsakršno intelektualno delovanje, možnosti za izobraževanje so bile minimalne, suženjstvo je obrodilo etnične napetosti, nastale so regionalne razlike in na račun matične države je bil preprečen lastni gospodarski razvoj. Elita si je zagotovila velik delež zemlje in izkoriščala poceni delovno silo. Zatrla je kakršen koli poskus spremembe in imela nadzor nad delovanjem politikov, sodišč in drugih institucij, ki so poskrbele za njihove interese in zakonit okvir njihovega delovanja.

V 20. stoletju je prišlo do velikih sprememb v svetovnem sistemu, kar nekaj procesov je zaznamovalo svetovni razvoj: industrializacija, urbanizacija, globalizacija, demokratizacija in liberalizacija naj bi pospešile gospodarsko rast in omogočile socialni napredek. V Braziliji vseeno nikoli ni prišlo do prave (levičarske) revolucije.

Drugo vprašanje me je vodilo v pregled dosedanjih strategij reševanja dohodkovne neenakosti in njihovo (ne)uspešnost. Zaključim lahko, da je bilo premalo storjenega na tem področju. Edina neposredna prerazdelitvena politika je bila zemljiška reforma. Zaradi vmešavanja elit ni bila posebno uspešna. Izkazalo se je, da je težko neposredno reševati problem neenakosti, zato se je država potrudila in se lotila reševanja problema na dolgi rok – z vlaganjem v človeški kapital. S tem je ubila dve muhi na en mah: izboljšala je potencial razvoja posameznikov in tudi lasten razvojni potencial. Izobraževanje v Braziliji je bilo dolgo časa dosegljivo le bogatim. Državo sta zaznamovali nizka stopnja izobraženosti ter nizka stopnja pismenosti. Do temeljitejših reform je prišlo v 1990-ih. Osnovne šole so postale univerzalno dostopne, federalna vlada je uvedla boljši način financiranja občin, poleg tega pa so revnim družinam postale na voljo posebne štipendije, ki so omogočale izobraževanje otrok. Tudi zdravstveni sistem je bil dolgo časa le prestiž bogatih. Po reformah v 1980-ih letih je bil omogočen univerzalen dostop do zdravstva, zdravstveni sistem so decentralizirali, s ciljnimi usmerjanjem denarnih nakazil v revne predele pa je država poskrbela, da so do zdravstvenih uslug prišli tisti prebivalci, ki jih najbolj potrebujejo in ki prej teh uslug niso mogli koristiti. Reševanja neenakosti na dolgi rok se je država lotila tudi preko razvoja institucij in programov na regionalnem področju. Različne nove oblike pomoči – od denarnih nakazil, do raznih projektov in aktivnosti – so postale dosegljive na lokalni ravni. V diplomskem delu sem izpostavila še tri druge programe reform. Prvi je *Bolsa Familia*, ki velja za izredno uspešnega

na področju reševanja revščine in dohodkovne neenakosti. Program preko pogojnih denarnih nakazil skrbi za boljši dostop do šolanja, zdravstva in prehrane revnim družinam. Drugi uspešen aktivni program je *Fome Zero*. Poskrbel je za napredek v premagovanju lakote ter izkoreninjanju revščine. Tretji program – *Programa Nacional de Estímulo ao Primeiro Emprego* – pa je priskrbel usposabljanje in izobraževanje za mlade, da bi jim s tem pomagal pri zaposlovanju. V izobraževanju, zdravstvu in drugih socialnih programih se je sicer pokazal napredek, vendar še vedno obstajajo določene ovire. Težave v izvajanju predstavlja premajhno usmerjanje sredstev v določene ciljne skupine revnih, zato so imeli zaenkrat od ukrepov večje koristi bogati. Nadalje se mora država potruditi in izboljšati usklajevanje svojih programov, izboljšati kvaliteto in doseči boljše rezultate iz omejenih sredstev.

Tretje vprašanje, ki me je tudi vodilo v potrditev hipoteze, je bilo, kje se dohodkovna neenakost pozna kot ovira v razvoju. Odgovor je pravzaprav začaran krog. Gospodarska rast lahko izboljša stanje dohodkovne neenakosti, s tem ko poskrbi za sredstva. Vendar sredstva niso pravično razdeljena, kar vodi v revščino, ta pa v neizkoriščenost potenciala za hitrejšo gospodarsko rast. Revno prebivalstvo se zateka k različnim načinom reševanja svojega statusa, pripravljani so delati v neprimernih pogojih, otroke namesto v šolo pošiljajo na delo, izogibajo se plačevanju davkom ipd., da bi lahko sploh preživeli. Takšni pogoji so seveda privedli do splošnega nezadovoljstva revnega prebivalstva in naraščanja napetosti, nasilja in kriminala. Bistvo vsega je, da reforme na ekonomskem področju ne bodo dovolj za doseganje hitrejši gospodarske rasti. Bolj in predvsem so pomembne družbene reforme.

Razmere v Braziliji v 21. stoletju so pravzaprav žalostne, če ne že absurdne. So dokaz, kako daleč lahko privedejo nesmiselne kaprice bogatih in vplivnih. Le kako naj si drugače razlagam dejstvo, da iz luksuznega stanovanja v 32. nadstropju ob uvoženi večerji, ki mi jo streže najet strežnik, lahko skozi okno pomaham revežem na drugi strani reke, ki imajo komaj kaj od strehe nad glavo in ki bi jim vrednost moje večerje plačala mesec dni hrane. Da se bogati nočejo odreči svojemu deležu, bi bilo bolj razumljivo, če bi vsaj do tega prišli po pošteni poti, tako pa se za svojo lastnino lahko zahvalijo Portugalcem in 16. stoletju. Dejstvo je, da obstaja dovolj sredstev za temeljito izboljšanje, če že ne rešitev dohodkovne neenakosti, vendar pa je potrebna volja in mobilizacija določenih akterjev, ki do sedaj še niso sodelovali v tem procesu.

Spoznanja o negativnem vplivu dohodkovne neenakosti na gospodarski razvoj na primeru Brazilije potrjujejo teoretična izhodišča, zastavljena v drugem poglavju. Primera Brazilije sicer ne smemo posploševati na vse DVR, ker je vsaka država primer zase in ima svoje edinstvene značilnosti, vseeno pa se lahko z Brazilijo poistoveti vsaka država, ki se sooča z enakimi težavami, sploh države Latinske Amerike s podobno zgodovinsko izkušnjo in demografsko strukturo. Brazilija služi kot dober zgled in primer, kaj gre lahko narobe v primeru neukrepanja na področju reševanja dohodkovne neenakosti. Druge DVR bi morale upoštevati izkušnjo Brazilije ter vprašanje enakomernejše delitve dohodka vključiti v oblikovanje svojih razvojnih strategij. Le tako bodo lahko optimizirale svoj gospodarski in družbeni razvoj.

9. VIRI

Adelman, Irma (1978): *Income Distribution Policy in Developing Countries: A Case Study of Korea*. Oxford: Oxford University Press.

Ahluwalia, Montek S. (1974): Income Inequality: Some Dimensions of the Problem. V Mitchell A. Seligson (ur.): *Development and underdevelopment: The Political economy of inequality*, 31–39. Boulder: L. Reinner Publishers.

Alesina, Alberto in Dani Rodrik (1994): Distributive Politics and Economic Growth. *The Quarterly Journal of Economics* 109, 465–498.

Alesina, Alberto in Roberto Perroti (1996): Income Distribution, Political Instability, and Investment. *European Economic Review* 40(6), 1203–1228.

Altimir, Oscar (1996): Economic development and social equity: A Latin American Perspective. *Journal of Interamerican Studies and World Affairs* 38(2/3), 47–71. Dostopno na <http://proquest.umi.com/pqdweb?did=9760674&Fmt=4&clientId=16601&RQT=309&VName=PQD> (19. junij 2007).

Amann, Edmund in Werner Baer (2007): *Preliminary version: The Roots of Brazil's Inequality and Lula's Attempts to Overcome Them*. Dostopno na <http://www.ie.ufrj.br/datacenterie/pdfs/seminarios/pesquisa/texto2606.pdf> (13. avgust 2007).

Brazilian Government (2005a): *About Brazil: Brazil by Topics: Education*. Dostopno na http://www.brasil.gov.br/ingles/about_brazil/brasil_topics/education/categoria_view (5. junij 2007).

Brazilian Government (2005b): *Programs and projects: Fighting regional disparities*. Dostopno na <http://www.brasil.gov.br/ingles/programs/regional/hunger/> (5. junij 2007).

Brazzil Magazine (2007): *Brazil's Agrarian Reform: From 240.000 Lula "Settled", Half Had Land Already*. Dostopno na <http://www.brazzilmag.com/content/view/8038/54/> (20. avgust 2007).

Bryant, Coralie (1998): Property rights for the rural poor: The challenge of landlessness. *Journal of International Affairs* 52(1), 181–205. Dostopno na <http://proquest.umi.com/pqdweb?did=33576661&Fmt=3&clientId=16601&RQT=309&VName=PQD> (12. april 2007).

Challenge (1998): Income distribution, capital accumulation, and growth. *Challenge, Armonk* 41(2), 61–80. Dostopno na <http://proquest.umi.com/pqdweb?did=27116815&Fmt=4&clientId=16601&RQT=309&VName=PQD> (22. december 2006).

Chang, Roberto (1998): Political Party Negotiations, Income Distribution, and Endogenous Growth. *Journal of Monetary Economics* 41(2), 227–55.

Chenery, Hollis B. (1980): Poverty and progress – choices for the developing world. *Finance & Development* 17, 12–16.

- CIA (2007): *The World Fact Book: Brazil*. Dostopno na <http://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/br.html> (18. avgust 2007).
- De Ferranti, David, Guillermo E. Perry, Francisco H. G. Ferreira in Michael Walton (2004): *Inequality in Latin America and the Caribbean: Breaking with history?* Washington, DC: The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank. Dostopno na http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSPContentServer/WDSP/IB/2004/06/22/000160016_20040622141728/Rendered/PDF/28989.pdf (19. junij 2007).
- Deininger, Klaus in Lyn Squire (1996): A New Data Set Measuring Income Inequality. *World Bank Economic Review* 10, 565–591.
- DFID – The Department for International Development (1998): *Brazil: Country Strategy Paper 1998*. Dostopno na <http://www.dfid.gov.uk/pubs/files/cspbrazil.pdf> (19. junij 2007).
- DFID – The Department for International Development (2004): *The Development Challenge for Brazil*. Dostopno na <http://www.dfid.gov.uk/pubs/files/brazildevchallenge.pdf> (19. junij 2007).
- Dominguez Uga, Maria A. in Isabela Soares Santos (2007): An Analysis Of Equity In Brazilian Health System Financing. *Health Affairs* 26(4), 1017–1028. Dostopno na <http://proquest.umi.com/pqdweb?did=1313450861&Fmt=3&clientId=16601&RQT=309&VName=PQD> (13. avgust 2007).
- Elias, Paulo E. M. in Amelia Cohn (2003): Health reform in Brazil: Lessons to consider. *American Journal of Public Health* 93(1), 44–48. Dostopno na <http://proquest.umi.com/pqdweb?did=277197281&Fmt=3&clientId=16601&RQT=309&VName=PQD> (19. november 2006).
- Fajnzylber, Pablo, Daniel Lederman in Norman Loayza (1998): *Determinants of Crime Rates in Latin America and the World*. A World Bank Latin America and the Caribbean Viewpoints Series Paper, Washington, DC: World Bank. Dostopno na [http://wbln0018.worldbank.org/LAC/LACInfoClient.nsf/d29684951174975c85256735007fef12/eb6b28fc51e707c18525675400684ed3/\\$FILE/Determin.pdf](http://wbln0018.worldbank.org/LAC/LACInfoClient.nsf/d29684951174975c85256735007fef12/eb6b28fc51e707c18525675400684ed3/$FILE/Determin.pdf) (21. avgust 2007).
- Ferreira, Francisco H. G. (1999): *Inequality and Economic Performance: A brief Overview to Theories of Growth and Distribution*. Dostopno na <http://www.undp.org/rblac/documents/poverty/ferreira.pdf> (19. februar 2007).
- Finnegan, William (2003): *The Economics of Empire: Notes on Washington Consensus*. Dostopno na <http://mindfully.org/WTO/2003/Economics-Of-EmpireMay03.htm> (13. avgust 2007).
- Fonseca, Pablo P. dos Santos (2005): Brazil's Remarkable Journey. *Finance & Development* 42(2). Dostopno na <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2005/06/fonseca.htm> (15. november 2006).
- Galor, Oded and Joseph Zeira (1993): Income Distribution and Macroeconomics. *Review of Economic Studies* 60, 35–52.

Globalis (2002): *Brazil: Human Development Index*. Dostopno na http://globalis.gvu.unu.edu/indicator_detail.cfm?IndicatorID=15&Country=BR (23. avgust 2007).

Gomes, Gustavo M. (2002): *Regional Development Strategies in Brazil*. Dostopno na <http://www.oecd.org/dataoecd/43/39/2489873.pdf> (5. junij 2007).

Hoffman, Kelly in Miguel A. Centeno (2003): The lopsided continent: Inequality in Latin America. *Annual Review of Sociology* 29, 363–390. Dostopno na <http://proquest.umi.com/pqdweb?did=415396781&Fmt=4&clientId=16601&RQT=309&VName=PQD> (3. oktober 2006).

Hudson, Rex A., ur. (1997a): *Brazil: A Country Study: Education*. Washington: GPO for the Library of Congress. Dostopno na <http://countrystudies.us/brazil/50.htm> (5. junij 2007).

Hudson, Rex A., ur. (1997b): *Brazil: A Country Study: The Health Care System*. Washington: GPO for the Library of Congress. Dostopno na <http://countrystudies.us/brazil/47.htm> (5. junij 2007).

Ibarra, Paulina (2007): *Informality in LAC – A Barrier to Growth and Social Welfare*. Dostopno na <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/LACEXT/0,,contentMDK:21345369~pagePK:146736~piPK:146830~theSitePK:258554,00.html> (19. junij 2007).

IMF Staff (1998): Should Equity be a Goal of Economic Policy? *Finance & Development* 35(3), 2–5. Dostopno na <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/1998/09/pdf/imfstaf1.pdf> (19. junij 2007).

Kintto, Lucas (2001): *And the meek shall occupy the earth*. Dostopno na http://findarticles.com/p/articles/mi_m1310/is_2001_Jan/ai_69711701 (12. junij 2007).

Kuznets, Simon (1955): Economic Growth and Income Inequality. V Mitchell A. Seligson (ur.): *Development and underdevelopment: The Political economy of inequality*, 43–55. Boulder: L. Reinner Publishers.

Landes, David S. (1990): Why are we so rich and they so poor? *American Economic Review* 80(2), 1–13.

Landmann Szwarcwald, Celia, Francisco I. Bastos, Francisco Viacava in Carla L. Tavares de Andrade (1999): Income inequality and homicide rates in Rio de Janeiro, Brazil. *American Journal of Public Health* 89(6), 845–850. Dostopno na <http://proquest.umi.com/pqdweb?did=42081139&Fmt=4&clientId=16601&RQT=309&VName=PQD> (27. oktober 2006).

Mamalakis, Markos J. (1996a): Poverty and exclusion in Latin America: Diagnosis and remedial strategies. *Journal of Interamerican Studies and World Affairs* 38(2/3), 201–207. Dostopno na <http://proquest.umi.com/pqdweb?did=9760696&Fmt=3&clientId=16601&RQT=309&VName=PQD> (3. oktober 2006).

Mamalakis, Markos J. (1996b): Poverty and inequality in Latin America: Meso-economic dimensions of justice and entitlements. *Journal of Interamerican Studies and World Affairs* 38(2/3), 181–199. Dostopno na <http://proquest.umi.com/pqdweb?did=9760694&Fmt=3&clientId=16601&RQT=309&VName=PQD> (3. oktobar 2006).

Meier, Gerald M. in James E. Rauch (2005): *Leading Issues in Economic Development*, 8th edition. New York, Oxford: Oxford University Press.

Mitchell, Susanna (2002): *Making the poor foot the bill – IMF policies and the looting of Brazil*. Dostopno na <http://www.jubileeresearch.org/worldnews/lamerica/brazil151002.htm> (12. junij 2007).

Ondetti, Gabriel (2006): Repression, Opportunity, and Protest: Explaining the Takeoff of Brazil's Landless Movement. *Latin American Politics and Society* 48(2), 65–95. Dostopno na <http://proquest.umi.com/pqdweb?did=1051364151&Fmt=4&clientId=16601&RQT=309&VName=PQD> (12. april 2007).

OECD (2001): *Policy Brief: Economic Survey of Brazil, 2001*. Dostopno na http://www.oecd.org/document/56/0,2340,en_2649_34111_1912632_1_1_1_1,00.html (19. junij 2007).

OECD (2005a): *OECD Economic Survey of Brazil 2005: Better Targeting Government Social Spending*. Dostopno na <http://www.oecd.org/dataoecd/12/10/34427527.pdf> (19. junij 2007).

OECD (2005b): *OECD Economic Survey of Brazil 2005: Strengthening social policies and expenditure*. Dostopno na http://www.oecd.org/document/21/0,3343,en_33873108_36016449_34415765_1_1_1_1,00.html (4. maj 2007).

OZN (2007): *World Population will increase by 2.5 billion by 2050; People over 60 to increase more than 1 billion*. Press Release POP/952. Dostopno na <http://www.un.org/News/Press/docs/2007/pop952.doc.htm> (23. marec 2007).

Palley, Thomas I. (2006): *Globalization Tames the Left in Brazil*. Dostopno na <http://yaleglobal.yale.edu/display.article?id=8105> (12. junij 2007).

Pereira, Anthony (2003): Brazil's agrarian reform: Democratic innovation or oligarchic exclusion redux? *Latin American Politics and Society* 45(2), 41–65. Dostopno na <http://proquest.umi.com/pqdweb?did=352707691&Fmt=4&clientId=16601&RQT=309&VName=PQD> (12. april 2007).

Perroti, Roberto (1994): Growth, Income Distribution, and Democracy: What the Data Say. *Journal of Economic Growth* 1, 149–187.

Petrás, James in Henry Veltmeyer (2003): *A System in crisis: The Dynamics of free market capitalism*. Black Point: Fernwood, New York: Zed Books: Distributed in the USA exclusively by Palgrave.

Ramos, Joseph R. (1996): Poverty and inequality in Latin America: A neo-structural perspective. *Journal of Interamerican Studies and World Affairs* 38(2/3), 141–157. Dostopno na <http://proquest.umi.com/pqdweb?did=9760688&Fmt=4&clientId=16601&RQT=309&VName=PQD> (3. oktober 2006).

Reynolds, Lloyd G. (1996): Some sources of income inequality in Latin America. *Journal of Interamerican Studies and World Affairs* 38(2/3), 39–46. Dostopno na <http://proquest.umi.com/pqdweb?did=9760671&Fmt=3&clientId=16601&RQT=309&VName=PQD> (3. oktober 2006).

Riehl, Volker in Thomas M. Schimmel (2004): *Grinding poverty and economic boom*. Dostopno na http://www.inwent.org/E+Z/content/archive-eng/11-2004/tribune_art3.html (12. junij 2007).

Rodrik, Dani (1997): *Where did All the Growth Go? External Shocks, Social Conflict and Growth Collapses*. Dostopno na <http://ksghome.harvard.edu/~drodrik/confext.pdf> (14. avgust 2007).

Rojec, Matija in Maja Bučar (2003a): *Odnosi sever – jug, študijsko gradivo, 1. del*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Rojec, Matija in Maja Bučar (2003b): *Odnosi sever – jug, študijsko gradivo, 2. del*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Samuelson, Paul A. in William D. Nordhaus (1989): *Economics, 13th edition*. New York, London: McGraw – Hill.

Sanders, Huub (2004): *Lula, the Partido dos Trabalhadores and the New Brazil*. Dostopno na <http://www.iisg.nl/collections/ptbrasil.pdf> (20. avgust 2007).

Sgard, Jerome (2003): *Poverty, Inequality and Social Policy in Brazil*. Centre d'études prospectives et d'informations internationales, no 229. Dostopno na <http://www.cepii.fr/anglaisgraph/publications/lettre/pdf/2003/let229ang.pdf> (19. junij 2007).

Skidmore, Thomas E. (2004): Brazil's Persistent Income Inequality: Lessons from History. *Latin American Politics and Society* 46(2), 133–150. Dostopno na <http://proquest.umi.com/pqdweb?did=625734681&Fmt=3&clientId=16601&RQT=309&VName=PQD&cfc=1> (3. april 2007).

Soares, Sergei, Rafael G. Osorio, Fabio V. Soares, Marcelo Medeiros in Eduardo Zepeda (2007): *Conditional Cash Transfers in Brazil, Chile and Mexico: Impacts Upon Inequality*. International Poverty Centre, Working Paper number 35. Dostopno na <http://www.undp-povertycentre.org/pub/IPCWorkingPaper35.pdf> (14. avgust 2007).

Stiglitz, Joseph E. in Andrew Weiss (1981): Credit rationing in markets with imperfect information. *American Economic Review* 71(3), 393–409.

The Economist (1996a): Gestures against reform. *The Economist* 341(7994), 19–21. Dostopno na
<http://proquest.umi.com/pqdweb?did=10471833&Fmt=3&clientId=16601&RQT=309&VName=PQD> (3. oktober 2006).

The Economist (1996b): Land for landless. *The Economist* 339(7961), 38. Dostopno na
<http://proquest.umi.com/pqdweb?did=9453743&Fmt=3&clientId=16601&RQT=309&VName=PQD> (3. oktober 2006).

The Economist (1997): Land rights, land wrongs. *The Economist* 344(8027), 30–32. Dostopno na
<http://proquest.umi.com/pqdweb?did=13197491&Fmt=3&clientId=16601&RQT=309&VName=PQD> (12. april 2007).

The Economist (2003a): Survey: Jobs that grow on trees. *The Economist* 366(8312), 11–12. Dostopno na
<http://proquest.umi.com/pqdweb?did=295255561&Fmt=3&clientId=16601&RQT=309&VName=PQD> (12. april 2007).

The Economist (2003b): Survey: Start at the beginning. *The Economist* 366(8312), 13–14. Dostopno na
<http://proquest.umi.com/pqdweb?did=295255541&Fmt=3&clientId=16601&RQT=309&VName=PQD> (27. oktober 2006).

The Economist (2005): The Americas: A thin red line: Brazil's landless movement. *The Economist* 375(8427), 59. Dostopno na
<http://proquest.umi.com/pqdweb?did=842537371&Fmt=3&clientId=16601&RQT=309&VName=PQD> (12. april 2007).

The UC Atlas of Global Inequality (2007): *Brazil*. Dostopno na
<http://ucatlas.ucsc.edu/country/27/> (23. avgust 2007).

The World Bank (2001): *Brazil: Critical Issues in Social Security*. Washington, DC: World Bank. Dostopno na <http://go.worldbank.org/4YP0HJK7C0> (5. avgust 2007).

The World Bank (2006): *Brazil Country Brief*. Dostopno na
<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/LACEXT/BRAZILEXTN/0,,menuPK:322351~pagePK:141132~piPK:141107~theSitePK:322341,00.html> (9. november 2006).

The World Bank Group (2003): *Inequality in Latin America and the Caribbean: Breaking with history?* Dostopno na
<http://lnweb18.worldbank.org/LAC/LAC.nsf/0/4112F1114F594B4B85256DB3005DB262?OpenDocument> (16. maj 2007).

The World Bank Group (2007): *Brazil Data Profile*. Dostopno na
<http://devdata.worldbank.org/external/CPProfile.asp?PTYPE=CP&CCODE=BRA> (23. avgust 2007).

Todaro, Michael P. (1997): *Economic Development*, 6th Edition. New York, London: Longman, Harlow: Addison Wesley Longman.

Todaro, Michael P. in Stephen C. Smith (2006): *Economic Development*, 9th Edition. Harlow [etc.]: Pearson Addison–Wesley.

UNDP (2006): *Human Development Report 2006*. Dostopno na <http://hdr.undp.org/hdr2006/pdfs/report/HDR06-complete.pdf> (19. junij 2007).

Vankrunkelsven, Luc (2003): Access denied: The Brazilian land issue. *Leisa India* 5(3), 11. Dostopno na http://www.leisa.info/FritZ/source//getblob.php?o_id=67693&a_id=211&a_seq=0 (12. junij 2007).

Virtual-Brazil.com (ND): *Education Policy during the government Fernando Henrique Cardoso*. Dostopno na <http://www.v-brazil.com/social/education-fhc.html> (5. junij 2007).

Wade, Robert H. (2001): The rising inequality of world income distribution. *Finance & Development* 38(4), 37–39. Dostopno na <http://proquest.umi.com/pqdweb?did=97954985&Fmt=4&clientId=16601&RQT=309&VName=PQD> (7. marec 2007).

Wilson, Dominic in Roopa Purushothaman (2003): *Dreaming With BRICs: The Path to 2050*. Goldman Sachs Global Economics Paper No: 99. Dostopno na <http://www2.goldmansachs.com/insight/research/reports/99.pdf> (19. junij 2007).

World Resources Institute (2007): *Earth trends: The Environmental Information Portal: Economics, Business, and the Environment: Variables*. Dostopno na <http://earthtrends.wri.org/text/economics-business/variables.html> (23. avgust 2007).